TIJDING 2012-1

Kroniek van de heemkundekring Het Zuidkwartier

TIJDING 2012-1

INHOUD:

HERSTELLINGSOORD
DENNENHEUVEL
PAGINA 3

FRUITTEELT IN DE POLDERS VAN
WOENSDRECHT
PAGINA 20

WIE WEET MEER OVER DEZE
FOTO?
PAGINA 29

SCHATTEN IN ONS MUSEUM
DEN AANWAS
PAGINA 30

GARAGE WEST IN HOOGERHEIDE
PAGINA 32

DE GOKKERS
PAGINA 52

INGEZONDEN BRIEF N.A.V.
ZEGSWIJZEN IN HET ZUIDKWARTIER

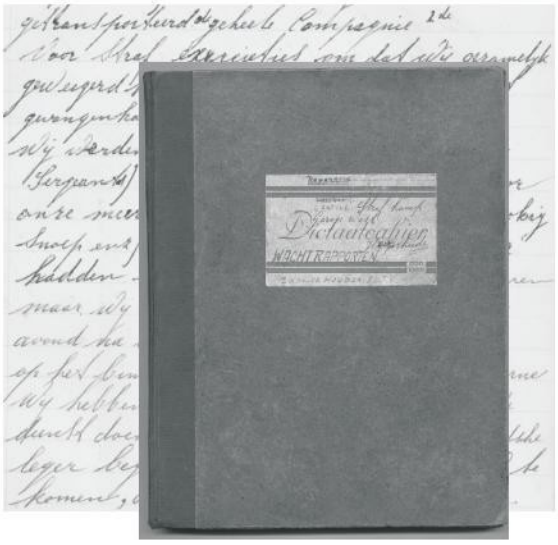

Voorwoord

In de volgende Tijding gaat Jac van den Bussche verder met *Een dorp vol cafeetjes.* Ditmaal verhaalt hij over de geschiedenis van het herstellingsoord Dennenheuvel in Ossendrecht. Vooral de periode waarin zuster Nikerk er directrice was is goed vertegenwoordigd met foto's. Pagina 3.

Toen Louis Michielsens vorig jaar in ons museum zijn schilderijen exposeerde, vertelde hij in zijn werkzame leven fruitteler in de Woensdrechtse polder te zijn geweest. Desgevraagd wilde hij daarover wel het een en ander opschrijven voor de Tijding. Pagina 19.

Eugène Jansen bezit een foto waar hij zelf als jongetje op staat. Maar wie waren die anderen en ....? Kunt u hem helpen wat raadseltjes op te lossen? Pagina 29.

In de column *Schatten in ons museum Den Aanwas* lichten we de giften toe, verkregen van dochter Annie van veldwachter Fortuin. Hij was maar liefst vijfentwintig jaar veldwachter in Ossendrecht en zelfs de laatste, naar later bleek. Pagina 30.

Jan van Elzakker kreeg een interessant cahier toegespeeld, wat hem inspireerde tot een artikel over Garage West in Hoogerheide. Pagina 32.

Uit de collectie verhalen van Jan van Woensdrecht op pagina 52 *De Gokkers*.

We kregen een brief uit Kapellen van de heer Verpraet, die herinneringen ophaalt naar aanleiding van *Zegswijzen in het Zuidkwartier.* Deze uitgave van onze dialectgroep kwam in plaats van een Tijding en deze reactie willen we de lezers niet onthouden. Hierdoor kwam het gebruikelijk dialectverhaal voor een keertje te vervallen. Pagina 54.

Veel leesplezier

Redactie.

Inhoud:

- Voorwoord ..... p. 02
- Herstellingsoord Dennenheuvel, *Jac van den Bussche* ..... p. 03
- Fruitteelt in de polders van Woensdrecht, *Louis Michielsens* ..... p. 20
- Wie weet meer over deze foto, *Eugène Jansen* ..... p. 29
- Schatten in ons museum Den Aanwas, *Franka Stoutjesdijk en Adrie Raats* ..... p. 30
- Garage West in Hoogerheide, *Jan van Elzakker* ..... p. 32
- De Gokkers, *Jan van Woensdrecht,* ..... p. 52
- Reactie op de uitgave Zegswijzen in het Zuidkwartier, *ingezonden brief van P.L. Verpraet* ..... p. 54
- Informatie voor de lezer, *redactie* ..... p. 56

Herstellingsoord Dennenheuvel

door J. van den Bussche

Toen de *Nederlandsche Vereeniging tot het oprichten en instandhouden van herstellingsoorden voor handels- en kantoorbedienden, handelsreizigers en handelsagenten* begin vorige eeuw hun eerste eigen herstellingsoord zocht, vond ze dat in het verre Brabant, Ossendrecht.

In hun vijftigjarig jubileumboekje van 1955, memoreerde de oprichter N. Kampman uit Dordrecht het zo: *Zeer toevallig kwamen wij in contact met één onzer leden, die gehoord had van een combinatie, in het bezit van een gebouw in Ossendrecht (N.B.), genaamd Dennenheuvel, in 1913 gebouwd, eerst als sanatorium geëxploiteerd, maar later als pension in gebruik gesteld, welke combinatie, moede van allerlei zorgen, aan zulk een exploitatie verbonden, blijkbaar maar al te gelukkig zou zijn als zij een koper zouden kunnen vinden. Bij het gebouw, voorzien van centrale verwarming en gasolineverlichting, behoorden 10 ½ ha. bos, terwijl de omliggende uitgestrekte boscomplexen voor onze patiënten toegankelijk zouden zijn……*

11. **Ossendrecht** *"Dennenheuvel,, (voorgevel)*

Dat stuk bos, groot 10 ha. en 40 ca., was aangekocht van de Zandvlietse Maria Theresia van Broekhoven tegen de prijs van 4200 gulden. Het stond kadastraal bekend onder nummer D 1400, gelegen aan de westkant van de weg Bergen op Zoom–Antwerpen, nu Putseweg. Die 'omliggende boscomplexen' betrof het landgoed De Groote Meer van jonkheer Cogels dat dus vrij mocht worden betreden door de patiënten.

En met dat 'gebruik als pension' werden Belgische vluchtelingen bedoeld, die er begin van de Eerste Wereldoorlog, in 1914, werden ondergebracht. Deze combinatie van sanatorium en pension bracht extra werk mee, waar men niet op ingesteld was. Hierdoor ontstonden chaotische toestanden met als gevolg grote financiële problemen, waardoor Dennenheuvel noodlijdend achterbleef. Kopers die dit sanatorium wilden overnemen waren dan ook zeer welkom.

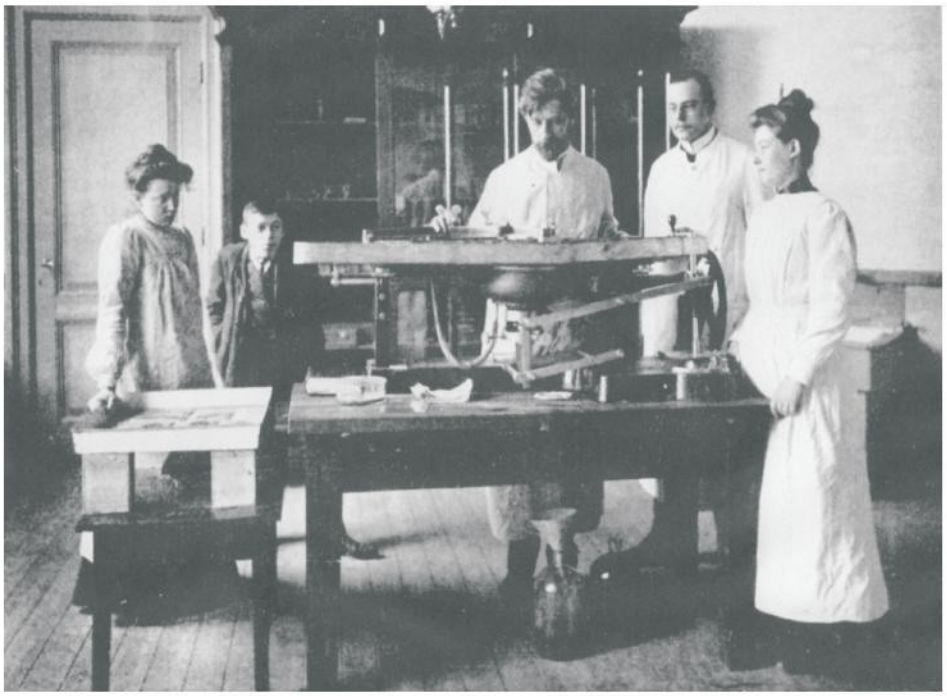

Professor dr. Jelgersma -midden- koopt in 1920 Dennenheuvl

En hier komt de heer Kampman in beeld met zijn idee uit 1904!
De toen twintigjarige Nico Kampman wilde een herstellingsoord oprichten voor kantoorbedienden en reizigers. Daar zouden tuberculeuze leden verpleging en rust krijgen, want de arbeidsomstandigheden op kantoren waren vaak ondermaats: onvoldoende licht, tocht of slechte ventilatie en lawaai. Om dit alles van de grond te krijgen viel nog niet mee, ondanks de ondersteuning van de grotere Vereniging van Handelsbedienden 'Mercurius', waar de heer Kampman lid van was.

Hiertoe werd een zelfstandige vereniging, los van Mercurius, opgericht. Een gevormd comité bood voor een riks een lidmaatschap aan en hoopte op massale deelname. Het aantal deelnemers was van het hoogste belang om een herstellingsoord te kunnen blijven runnen. Daarnaast rekende men op donateurs. En na vijftien jaar hadden ze nu dus ook een gebouw gevonden, dat aan de doelgroep aangepast kon worden.
Er was ruimte voor twintig volwassen patiënten. Uit een zeer productieve waterbron, daar ter plaatse, kon met een handpomp alles van water worden voorzien. De Ossendrechtse Januske Wesenbeek werd aangesteld als huisknecht.

Verkoop

De Leidse professor dr. G. Jelgersma, hoogleraar in de psychologie, toonde interesse.
Op 28 februari 1920 was er overleg met de Rotterdamse architect P. G. Baskum, die gunstig rapporteerde over de onverwachte mooie natuur en omgeving, waarin Dennenheuvel was gelegen.
De vraagprijs bedroeg *f* 44.000,-, maar de inzet van professor Jelgersma was slechts *f* 28.000,-.
Na uitvoerige besprekingen, waarbij bezwaren van allerlei aard naar voren kwamen, die echter behoorlijk konden worden weerlegd, werd met algemene stemmen besloten de nieuwe vraagprijs van *f* 33.000,- te aanvaarden, met als gevolg dat op 17 april de koop werd bekrachtigd, inclusief vrijwel de hele inventaris. Behalve het grotendeels heuvelachtige terrein was er nog de plus, dat er ook een moestuin was aangelegd. Deze omgeving leende zich om er fijn te wandelen in de bossen, waarin enkele meren lagen.
Ook mochten de patiënten van Dennenheuvel het landgoed De Groote Meer van jonkheer Cogels vrij betreden.
Na wat verbouwingen volgde op 22 mei 1920 de heropening van Herstellingsoord Dennenheuvel. De officiële opening was om 2 uur 's middags en daarvoor waren de bobo's vanuit het hele land naar het zuiden afgereisd. Naast hoofdbestuur en vertegenwoordigers van Mercurius was ook de Zaanse Eendracht aanwezig. Eveneens mensen van de afdeling Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Haarlem en Bergen op Zoom. Onder grote belangstelling verwelkomde voorzitter Jac. F. Vogel, ook namens het gemeentebestuur van Ossendrecht, de aanwezigen met het volgende lovend gedichtje:

Daarginds in het mooie zuiden
In Brabants schoonste oord,
Daar ligt ons Dennenheuvel
Ons fraai herstellingsoord

Echter *"H.H. geestelijken van verschillende richting uit de omgeving, hoewel door het bestuur mede uitgenoodigd, hadden aan die uitnoodiging geen gevolg gegeven"*. Lieten de heren misschien verstek gaan omdat het hier niet om een katholiek/protestantse, maar neutrale instelling ging?

Zuster H.Blekkingh was aangesteld als directrice en de Ossendrechtse huisarts A.L. v.d. Lek benoemd tot behandelend arts voor de patiënten. Huisknecht Januske Wesenbeek behield zijn baan. *(→Januske staat hier geheel rechts op de veranda.)*

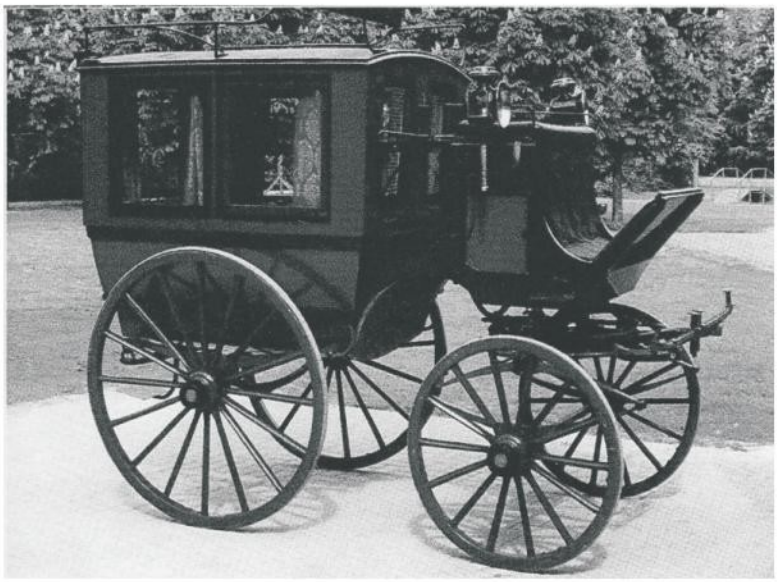

Op 27 mei 1920 werd de eerste patiënt opgenomen en dit groeide uit tot 26 patiënten op het einde van dat jaar. In 1923 arriveerde de honderdste patiënt Intussen was er elektriciteit aangelegd en in 1924 kwam er een kunstmatige hoogtezon.

De bereikbaarheid van Dennenheuvel met het openbaar vervoer was helaas omslachtig..
Vanaf het treinstation Bergen op Zoom tot Hoogerheide geraakte men nog wel met de tram maar vanaf daar moest men te voet verder wat toch minimaal een half uur lopen was. Mercurius loste dit op met een Victoriarijtuig, aangekocht voor de prijs van 200 gulden. Voor het op- en afhalen van patiënten stond een voerman uit Hoogerheide beschikbaar. In 1924 is de Victoria vervangen door een groter omnibusrijtuig. Intussen hadden 259 patiënten deze moeilijke verbinding in de beginjaren getrotseerd. Twee jaar later begonnen de gebroeders Liefbroer met een busdienst Bergen op Zoom - Putte en vervolgens kwam de B.B.A. met een vaste lijndienst en ging alles een stuk makkelijker.

In 1925 is er nog een stuk bos bijgekocht. In datzelfde jaar kreeg Dennenheuvel ook een Philips-radio, type 620a met luidspreker type 2123, aangeboden door N.V. Swartouw uit Rotterdam. Deze firma bezat een zomerverblijf in Putte met op hetzelfde terrein nog een gebouw bestemd voor zwakke stadskinderen, voornamelijk kinderen van personeelsleden. Dit werd als kinderherstellingsoord aangeboden aan Dennenheuvel in 1931,

Het reizen naar „Dennenheuvel" in 1920, in 1970

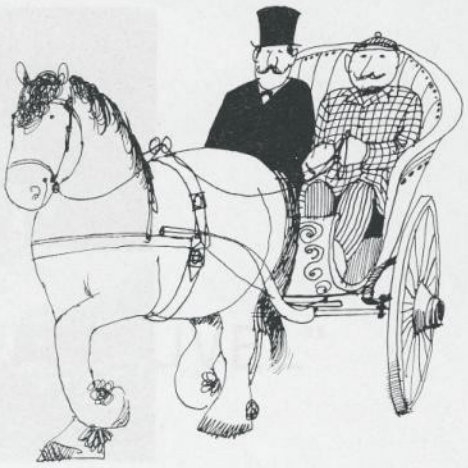

Uit de circulaire, waarmede de daarvoor in aanmerking komende personen werden uitgenodigd de officiële opening van het Herstellingsoord „Dennenheuvel" bij te wonen, blijkt al dadelijk dat de verbindingen wel wat te wensen overlieten. De genodigden uit de richtingen Zuid-Holland en Utrecht moesten zorgen met de trein van 11.35 te Bergen op Zoom te arriveren, alwaar directe aansluiting per tram naar het dorpje Hoogerheide bestond. In het stationskoffiehuis aldaar zou een zeer eenvoudige koffietafel worden aangeboden, waarna gezamenlijk naar „Dennenheuvel" zou worden *gewandeld*.
Des middags om 5 uur moesten de deelnemers per auto van „Dennenheuvel" naar Bergen op Zoom worden gebracht (omstreeks die tijd reed er n.l. geen tram!) om nog gelegenheid te hebben te dineren vóór de laatste trein om 19.19 vertrok.
Dat zulk een moeizame verbinding bezwaren opleverde voor de eerste patiënten, spreekt van zelf. Het was al een hele verbetering toen de Afdeling Amsterdam voor *f* 200,– een gebruikte victoria [1] wist te kopen en aan het herstellingsoord ten geschenke gaf. Met een stalhouder in Hoogerheide werd een overeenkomst gesloten dat hij met een zijner paarden vóór dat rijtuig, de patiënten van de tram (die dus van Bergen op Zoom naar Hoogerheide reed) zou halen en naar „Dennenheuvel" brengen. Hij moest daartoe met zijn paard voor zijn eigen karretje eerst naar de inrichting rijden, het dier aldaar voor ons rijtuig zetten, terug naar Hoogerheide rijden, de patiënt vandaar naar „Dennenheuvel" brengen en vervolgens met paard en eigen karretje weer huiswaarts keren.
Ons tweedehands rijtuig, dat door het verblijf gedurende enige tijd in een boerenschuur erg had geleden, werd in 1924 door een ander – gebruikt – rijtuig, een z.g. omnibusje,[2] vervangen. Dit vond onverdeelde instemming bij patiënten en bestuur, ook al omdat het type paard, dat af en toe dienst moest doen, niet bepaald paste bij een rijtuig als een victoria!
Wederom twee jaar later, in 1926, kon het rijtuig buiten gebruik worden gesteld, daar een bestaande autobusonderneming nieuw materiaal aanschafte en tweemaal per dag, n.l. 's morgens en 's avonds haar bussen aan de oprijlaan van „Dennenheuvel" liet stoppen.
In de eerste ruim 6 jaren trotseerden 259 patiënten de bezwaren die de moeilijke verbinding met zich bracht. Wat bereiken thans de patiënten ons herstellingsoord eenvoudiger!
Zowel uit het westen als uit het noorden en oosten van het land rijden sneltreinen naar Vlissingen; zij stoppen in Bergen op Zoom, waar op het Stationsplein bussen van de B.B.A. gereed staan naar Putte, met een halte bij onze oprijlaan! Buitendien is het wegenstelsel in de na-oorlogse jaren aanzienlijk verbeterd en het aantal bezitters van auto's sterk toegenomen. Het merendeel van de patiënten wordt dan ook met de auto gebracht. De wat excentrische ligging van ons herstellingsoord – eens een moeilijk te weerleggen bezwaar – heeft thans alleen nog maar pluspunten: ongerepte natuur, kostelijke dennenlucht; weldadige rust.

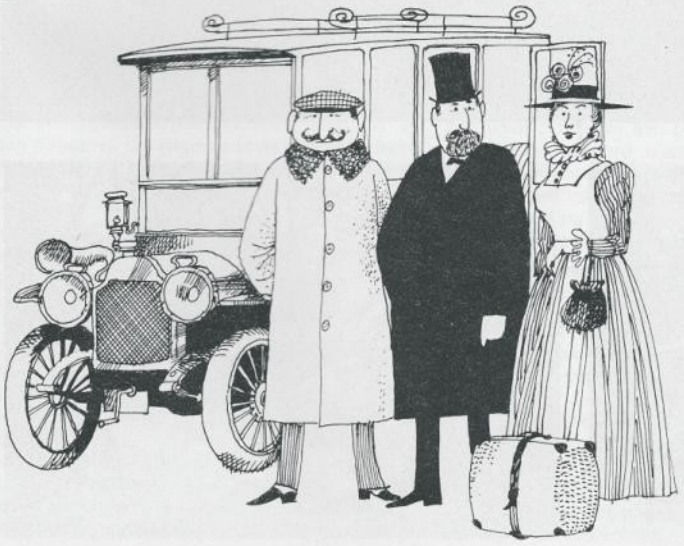

[1] soort van open rijtuig met vier wielen.
[2] een rijtuig met banken in de lengte van de wagen.

Boven: een pagina uit het jubileumnummer van het verenigingsblad 'Herstel' uit 1970. In 1925 overwoog het bestuur even om Dennenheuvel te sluiten wegens slechte bereikbaarheid.
Linkerpagina: blij met hun rijtuigje, het Victoriarijtuig en de omnibus

"Dennenheuvel" was met de bus uitstekend bereikbaar. Het herstellingsoord lag aan de route Bergen op Zoom - Antwerpen.

maar het bestuur ging daar niet op in. Zij hadden net in Renkum een ander gebouw aangekocht.

Kundig of heel kundig?

Ondertussen had zuster Blekkingh de leiding overgedragen aan zuster Muns, die maar twee jaar bleef. Van 1924 tot 1948 was zuster G.W. Nikerk de directrice. Zij bezat de kundigheid en de juiste omgangsvormen, naar zowel directie, als patiënten, personeel en de Ossendrechtse bevolking. In 1936 werd ze gefêteerd vanwege haar 12 ½-jarig dienstverband. Een geboren talent.

Zij werd later als enige met algemene stemmen tot erelid van de vereniging benoemd. Tijdens haar periode stopte Januske Wesenbeek eind 1928 als huisknecht. Enkele maanden later is hij overleden en werd opgevolgd door Josephus [Dupke] van Dijke.

← Directrice Nikerk omringde zich graag met dieren. Haar honden werden regelmatig ingezet als 'leden van feestcommissie' d.m.v. een omgehangen feestlint.

Zuster Nikerk maakte er vaak een dolle boel van, waarbij het overige personeel ook ijverig meedeed met de verkleedpartijtjes.

Boven: nakaarten in de tuin na het officieel vieren van het tienjarig bestaan van Dennenheuvel.

En dan moeten de patiënten rusten.

12. **Ossendrecht** "Dennenheuvel„ Huiskamer

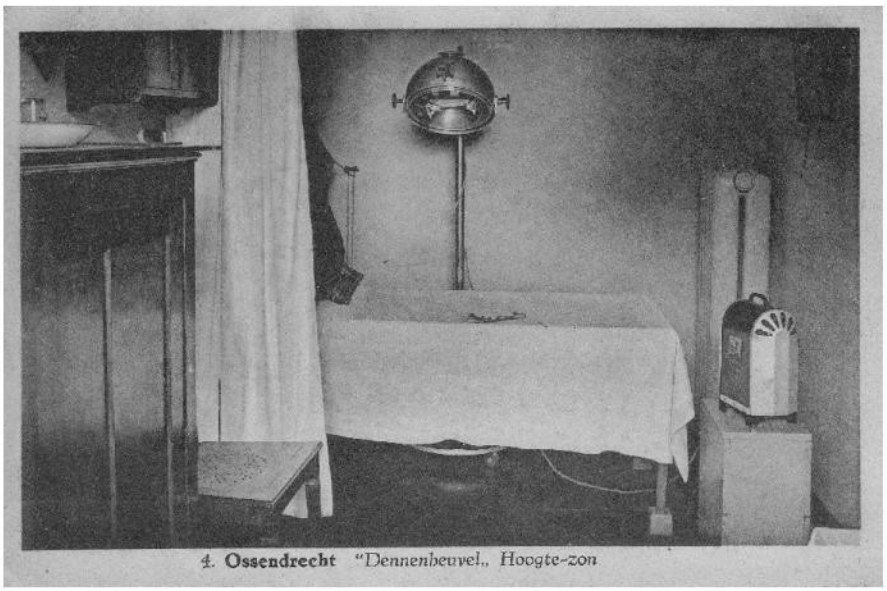
4. **Ossendrecht** "Dennenheuvel„ Hoogte-zon

Er werden series ansichtkaarten gemaakt, die de patiënten/gasten konden versturen. Vooral de Ossendrechtse fotograaf Joh. Ongering werd hiervoor gevraagd.
Linkerpagina: kaarten uit de jaren dertig en op de rechterpagina zitten we al in de jaren zeventig van de twintigste eeuw.

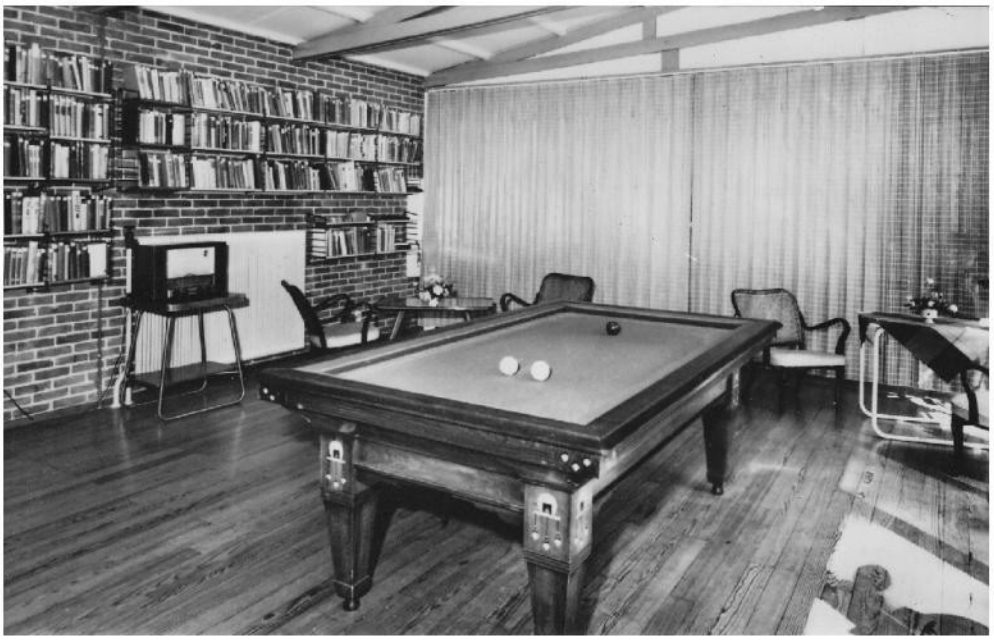

Boven: de biljartkamer, midden: de recreatiezaal met daarachter een zitje bij de open haard en onder: de muziek- en televisiekamer
Een gemiddeld verblijf duurde ruim een maand. Men had een kuuroord voor ogen zoals er zoveel in Duitsland te vinden zijn.

pionkop
18. Ossend
20. Ossendrecht Uitzicht toren
No. 13
Landerijen naast „Dennenhouwel"

Oorlogstijd, mobilisatie

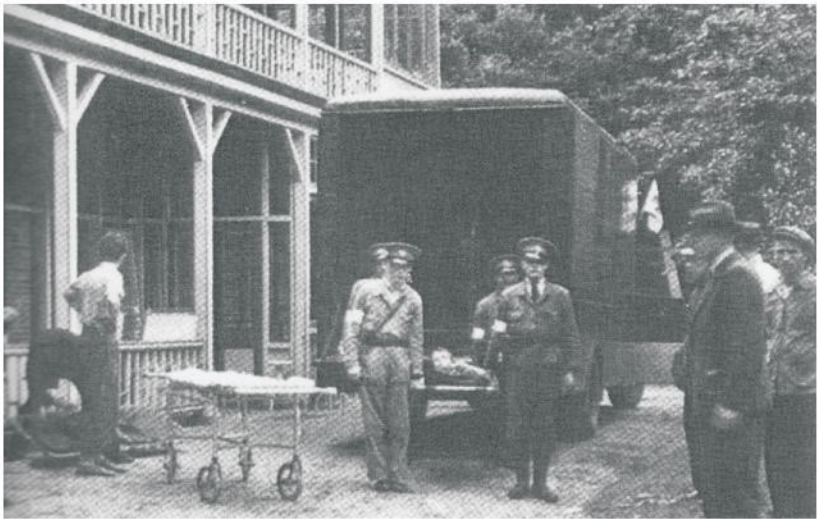

Zuster Nikerk heeft tijdens haar lange periode als directrice veel meegemaakt. De oorlog brak uit en Franse troepen rolden met aftands materiaal langs Dennenheuvel over de weg Antwerpen - Bergen op Zoom. Ze boden Nederland hulp op nogal overrompellende wijze. De bewoners van het sanatorium namen de wijk en vonden onderdak in een klooster te Roosendaal.

De Fransen lieten Dennenheuvel in een onbeschrijfelijke toestand achter en graaiden nog voor 2000 gulden aan diversen mee. Na een snelle opknapbeurt van het gebouw keerden de patiënten naar Ossendrecht terug.

Op 6 augustus 1942 kwam het ontstellende bericht, dat Dennenheuvel door de Duitse bezetter werd gevorderd en binnen acht dagen ontruimd moest zijn om plaats te maken voor negentig aan tbc lijdende kinderen. Deze patiëntjes kwamen van het zeehospitaal Zonneveld, dat gelegen was in het Zeeuwse Oostkapelle op Walcheren.

De verhuizing

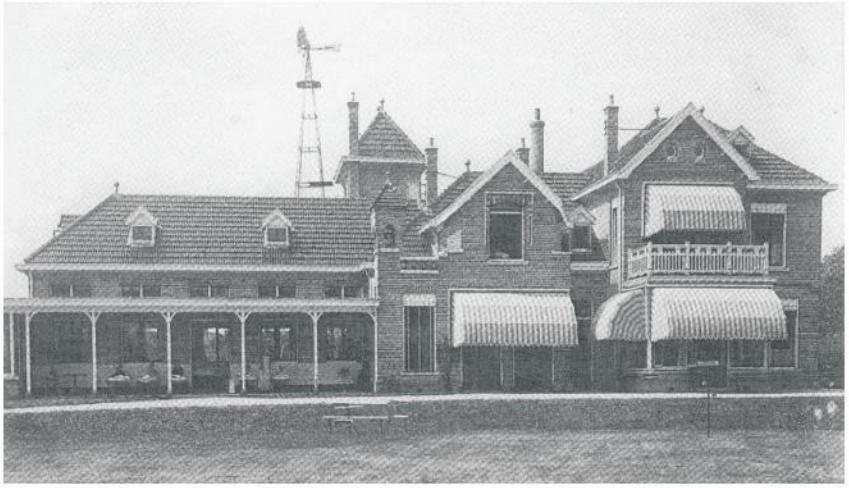

Vóór 13 augustus moesten 1500 niet-parate burgers Walcheren verlaten omdat Duitse strijdkrachten er hun verdedigingswerken wilden uitbreiden en daarvoor confisqueerden ze ook zeehospitium Zonneveld. Het merendeel van de patiënten van Dennenheuvel moest naar huis, enkelen werden voor rekening van de vereniging

elders opgenomen. Het sanatorium in Ossendrecht was prachtig gelegen maar met een ruimte voor twintig patiënten veel te klein. Nu moesten daar bijna negentig tbc-kinderen in ondergebracht worden. Op 14 augustus werden in vier ziekenwagens en twee grote bussen de chirurgische patiënten verplaatst.

De inboedel werd vervoerd in 48 volgeladen vrachtwagens. Dan reden er nog drie vrachtwagens met bedden en twee autobussen met personeel van de afdeling. Al op 17 augustus, krap drie dagen later, moest men starten zo goed als dat kon. Het was prachtig weer en tijdelijk werden buiten tenten opgezet. Het personeel sliep op de grote open zolder. De meegekomen directrice van Zonneveld, zuster Drent, kwam zeker rust en handen tekort.

Vanwege het nijpende ruimtegebrek moest er voor de winter nog een grote barak (30 x 9 m) bijgebouwd worden, die "de Boet" genoemd werd. Deze heeft later nog dienst gedaan als grenskantoor aan de Langeweg aan de andere kant van Ossendrecht.→

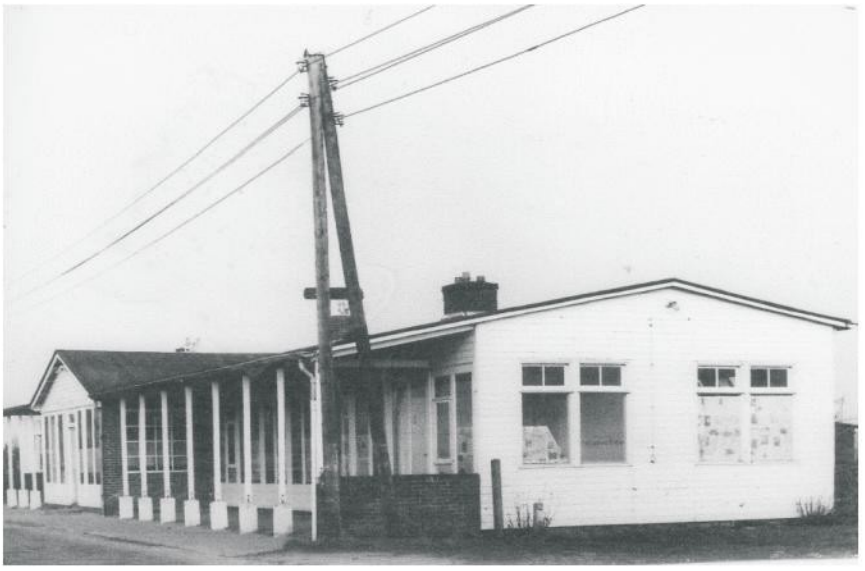

Bovengenoemde oplossingen om iedereen onder te brengen waren echter niet voldoende en de resterende patiënten werden via een evacuatiebureau verder verdeeld over Brabant en Limburg.

De bevrijding

Het eerste teken van naderende bevrijding kwam op 3 september 1944 toen de geallieerden de Frans-Belgisch grens passeerden. Twee dagen later waren ze al in Antwerpen. Directrice Zuster Drent was op die Dolle Dinsdag in Breda en had de grootste moeite om nog thuis op Zonneveld te komen. Er was hier geen Duitser te bekennen, maar toen ze later terugkwamen roofden ze alles. Rector Van Putte van O.L.V. ter Duinen, die een vergunning had om levensmiddelen aan te voeren, bood Zonneveld zijn diensten aan. Zij waren hem daar zeer dankbaar voor.

Alle mannen van boven de 18 jaar werden door de Duitsers opgepakt en moesten verdedigingswerken mee opzetten nabij het sanatorium. Tientallen mannen zaten hier ondergedoken.

Op 5 oktober klonk constant beangstigend kanon- en mitrailleurvuur. Een dag later, 's middags half 5, verschenen tien Canadese soldaten op de oprijlaan, die met een geweldig gejuich werden begroet. Er werden handen geschud en getrakteerd op lang gemiste chocola en sigaretten. Echter nog geen vlaggewapper, want de Duitsers lagen nog nabij Jagersrust.
Ossendrecht zelf werd 7 oktober bevrijd. Verschillende boerderijen aan de Putseweg stonden in brand, maar Dennenheuvel is als door een wonder de dans ontsprongen. De gevechten duurden voort.

Het personeel in de keuken: v.l.n.r. Cor Kil, Ma Boone, Irma Pauwels en Net Schroeijers, Hurkend: Jeanne Huijgens en Mientje.

Het herstellingsoord kreeg bezoek van een Canadese commandant, die beval om naar Antwerpen te evacueren, maar dat werd na overleg, 'op eigen risico' geweigerd….. De volgende dag viel er een V2 op de stad, met vele doden als gevolg! De evacuatie was van de baan. Onder deze omstandigheden was verpleging geen pretje. Vanwege stroomstoringen en -uitval bleef het behelpen met kaarslicht als hulpbron. De voedselaanvoer ging moeizaam en bij gebrek aan kolen moest er hout gekapt worden voor verwarming. De kans op granaatinslag duurde tot 24 oktober, toen pas waren de dorpen ten zuiden van Bergen op Zoom in geallieerde handen. Maar het duurde wel tot maart 1945 eer het gevaar van vallende V1's rondom Ossendrecht verdwenen was.

De verpleegsters van Zonneveld vierden de bevrijding mee in de optocht. De drie staande zusters zijn de dames Van Loenhout van café Jagersrust.

Renovatie Zonneveld

Het zeehospitium in Oostkapelle lag er na de bevrijding van Walcheren zwaar beschadigd en troosteloos bij. Na allerlei geldinzamelingen, giften en oorlogsschadevergoedingen en een geweldige krachtsinspanning konden op 5 en 6 september 1946 72 patiëntjes door het Rode Kruis vervoerd worden van Dennenheuvel terug naar Zonneveld.

Heropening Dennenheuvel

Ossendrecht. Herstellingsoord „Dennenheuvel

Na de bevrijding werd alles in het werk gesteld om het sanatorium Dennenheuvel weer terug in de staat te brengen van voor de oorlog.
Het in twee woningen opgeslagen meubilair was volkomen verwoest. Langzamerhand werd het een en ander aangekocht om weer normaal te kunnen functioneren.
Op 27 december 1946 werd Dennenheuvel weer in gebruik genomen. Twee jaar later droeg zuster Nikerk haar functie over na 24 mooie, maar soms ook moeilijke jaren. Wat later werd nog voor enkele weken een beroep op haar gedaan. Op 4 december 1958 overleed zij te 's-Gravenhage. Overeenkomstig haar wens werd zij in Ossendrecht begraven. Acht dorpelingen, onder wie de huisknecht Josephus van Dijke, droegen haar onder grote belangstelling naar haar laatste rustplaats.

Tekst op graf: Zr. G.W. Nikerk, Vriendin van Mens en Dier, geb. 21-2-1879 overl. 4.12.1958, Directrice van "Dennenheuvel,, 29-3-1924 - 3-4-1948.
Geheel in stijl groeit er spontaan een struik op haar graf.

In het jaar 1953 volgde een grote uitbreiding; er werd een nieuwe vleugel bijgebouwd en op 18 mei officieel geopend door Mr. B. van Hasselt. Hiermee werd de capaciteit verhoogd van 20 naar 27 bedden, te weten 19 eenpersoons- en enige 2 à 3 persoonskamers.
Op 1 augustus 1955 werd dokter Edixhoven gehuldigd omdat hij 25 jaar verbonden was aan Dennenheuvel. Twee jaar later was huisknecht Van Dijke na 28 dienstjaren aan zijn pensioen toe. Hem werd een afscheidsfeest aangeboden waarbij vrouw, kinderen en zelfs zijn 93-jarige ouders aanwezig waren.
In 1958 werd aan de Molendreef nog een gedeelte van de heuvelrug "Wijde Blik" aangekocht, en aan de voet daarvan een dienstwoning gebouwd. Uiteindelijk besloeg het grondgebied van Dennenheuvel 25 hectaren.

Dokter Edixhoven geflankeerd door zijn moeder en vrouw.

Op 21 juni 1963 werd de heer A.A.J.Dekkers uit Hoogerheide benoemd tot plaatsvervangend arts op Dennenheuvel. Twee jaar later, als dokter Edixhoven na een 34-jarig dienstverband afscheid neemt, krijgt Dekkers een vaste aanstelling. Mejuffrouw E. J. Coenraadts neemt na 34 dienstjaren in 1963 eveneens afscheid.
In 1968 is Dennenheuvel aangesloten op het aardgasnet en in 1970 is daar de 4000ste patiënt ontvangen.

Zittend in het midden Dupke van Dijk met links naast hem zijn schoonmoeder en ouders van 93 jaar! en rechts zijn vrouw

De naoorlogse jaren zijn voor herstellingsoord Dennenheuvel, door de alsmaar stijgende exploitatiekosten, financieel niet

gunstig geweest. Collectieve lidmaatschappen raakten passé. Voor Dennenheuvel werd de individualisering van de samenleving funest. Toen in 1988 de overheidssubsidie werd stopgezet bedroeg het aantal leden nog 13.000 tegen ooit 20.000.
Door het bestaande draagvlak in de samenleving en steun van bedrijven en politieke partijen lukte het tot midden jaren negentig van de vorige eeuw het hoofd boven water te houden. Het ledental verminderde, de gezondheidszorg veranderde, subsidie stopte en er was weinig steun van ziekenhuizen uit de regio.
Het kon dan ook niet uitblijven dat de laatste directrice, zuster Naeyé, op 1 november 1995 de deuren moest sluiten. Het pand kwam leeg te staan, waarna de grond met gebouwen opgekocht werd door steenfabriek Boudewijn. Na de sluiting van de steenfabriek werd het voormalig herstellingsoord in 2002 gekraakt door krakersgroep "De Kok". Toen investeringsmaatschappij Vestia in 2006 het gehele gebied opkocht, met de bedoeling om o.a. op de plaats waar het herstellingsoord stond een groot hotel te bouwen, waren de krakers nog niet verdwenen. Zij vertrokken pas in 2009, waarna het gebouw in 2010 werd gesloopt en of het hotel ooit gebouwd zal gaan worden zal de toekomst uit moeten wijzen.

Oud-directrice S. Heijboer (links) en huidige directrice E. Naeyé beleven samen de sluiting van het herstellingsoord Dennenheuvel. BN/De Stem nov. 1995
foto Thom van Amsterdam

Het herstellingsoord Dennenheuvel mag dan inmiddels afgebroken zijn, de naam blijft voortleven in de naam van de vereniging. *Nederlandsche Vereeniging tot het oprichten en instandhouden van herstellingsoorden voor handels- en kantoorbedienden, handelsreizigers en handelsagenten* werd namelijk in 1932 vereenvoudigd tot *Vereniging Dennenheuvel* en bestaat nog steeds. De leden kunnen nu nog terecht in herstellingsoord Overbosch in Hilversum.♣

Directrices van herstellingsoord Dennenheuvel Ossendrecht vanaf 1920:

Zr. H. Blekkingh	22.05.'20 tot 1-8-'22
Zr. P.N. Muns	1-8-'22 tot 28-1-'24
Zr. G. W. Nikerk	29-3-'24 tot 3-4-'48
Zr. A.C. Klugkist	2-4-'48 tot 31-3-'49
Zr. A.T.F. Coolegem	1-4-'49 tot 31-8-'50
Zr. A.E. Diemer	1-9-'50 tot 15-8-'53
Zr. T. van der Starre	19-9-'53 tot 31-12-'54
Zr. B.W. Berkemeier	1955
Zr. S.C. Heijboer	1955 tot 1 april 1978
Zr. J. v.d.Wilt-Tijsma	waarnemend 1977- 1978
	Per 1 april 1978 directrice- 31.12.1982
Zr. E.G. Naeyé	1.1.1983 tot 15.11.1995
	Ze was echter vanaf 1974 in dienst

Artsen verbonden aan Dennenheuvel:

A.L.van der Lek	22-5-1920 tot 1-5-1925
C. Franken	1-5-1925 tot 1-8-1930
J.L. Edixhoven	1-8-1930 tot 1964
A.A.J. Dekkers	waarnemend 1964 - 1965
A.A.J. Dekkers	1965 vaste aanstelling
P.S. Edixhoven	1965 plaatsvervangend-

Bronnen: - Vereniging „Dennenheuvel"
1905-1955 door N.A.A. Kampman, oud-secretaris
- herinneringen aan een eeuw Dennenheuvel 1905-2005
- verschillende jubileumnummers van Herstel, Orgaan Herstellingsoordvereniging Dennenheuvel

Het begin boven op de berg: let op het telefoonnummer 1

Midden : de laatste directrice, mevrouw Naeyé

En een laatste luchtfoto van het in 1995 gesloten herstellingsoord Dennenheuvel

Fruitteelt in de polders van Woensdrecht

door Louis Michielsens

Woensdrecht staat niet echt bekend als een streek waar fruitteelt op grote schaal wordt bedreven, zoals bijvoorbeeld in Limburg en de Betuwe. Toch zijn er hier ook wel wat boeren te vinden die er hun boterham mee verdienen, hoewel het een hele toer is om het een en ander op te starten. Omdat ik zelf hier vandaan kom en in deze business gezeten heb, kan ik u wel vertellen hoe het in Woensdrecht tot deze tak van landbouw is gekomen.

Wanneer er een polder was ingedijkt, werd daarin een boerderij gebouwd. Bij zo'n boerderij werd voor eigen gebruik een boomgaardje aangeplant. Daar stond van alles in: notenbomen, appels, peren, kersen, pruimen. Alles werd geplant op sterke onderstammen en zaailingen (= opgekweekt uit een pit/zaad.)
Het moesten hoogstammen worden met een stamlengte van minstens twee meter hoog, waarop het gewenste ras werd geënt. Omdat het zo'n acht tot tien jaar duurde voordat ze commercieel voldoende vruchten gaven werd onder de bomen gras ingezaaid, zodat er intussen koeien of schapen konden grazen en er zo toch al wat opbrengst was. De oppervlakte bedroeg meestal ongeveer een halve hectare en het assortiment bestond uit: vroege appelrassen, zoals Yellow Transparant, Perzikrode Zomerappel, Notarisappel, Bellefleur, en late appels, zoals Sterappels, Goudreinetten, maar ook peren, zoals Klaps Favoriet, Triomphe de Vienne, Maagdepeer, Pondspeer, Saint Remy, Comtesse de Paris. Per hectare stonden er zo'n 200 à 300 bomen.

De boerderijen werden ingericht als uitsluitend akkerbouwbedrijven. Grootgrondbezitters waren eigenaar en op de boerderij kwam een zetboer.

De eerste commerciële hoogstamboomgaard in de Van der Duynspolder werd aangelegd rond 1900 en was 3,5 hectare groot.
Ik weet nog dat mijn grootvader Piet Michielsens eigenaar was van die boomgaard, terwijl hij van 1903 tot 1927 boerde in de Oude Hinkelenoordpolder (op de huidige boerderij van Johnny van Lakwijk).
Na 1927 is hij met zijn gezin verhuisd naar de "Dameshoeve" in de Damespolder. Hij heeft waarschijnlijk de boomgaard gekocht, daar de boomgaard al op leeftijd was.

Als mijn grootvader een bestaande boomgaard overnam, wie heeft die dan aangeplant?
Waarschijnlijk de toenmalige burgemeester van Woensdrecht Eugène Moors, die grootgrondbezitter was op de Brabantse Wal en boerde op de schaapskooihoeve Hoogerwerf. Burgemeester Eugène Moors was in 1879 getrouwd met Neeltje Kroft uit Ter Aar, provincie Utrecht. In die omgeving stonden meerdere hoogstamgaarden en waarschijnlijk daarom kwamen er op hun boerderij bij het Koepeltje in Hoogerheide ook hoogstammen, evenals op hun grondgebied aan de Huijbergseweg. Maar misschien was er in die nieuwe polder toch meer succes te behalen dan op het zand.

Moors werd bovendien zetboer op de boerderij in de Van der Duynspolder (op de huidige boerderij van Zandee). Zijn zoon Fons werd beheerder op die boerderij.
Mijn opa hield destijds bij inschrijving nog weleens grond aan zijn broek. Zou dat hier ook het geval geweest zijn? Maar hij kon rond de jaren dertig de boomgaard ook bewust gekocht hebben uit de nalatenschap van burgemeester Moors, die begin 1926 gestorven was. Daar hij drie jongens had ligt dat voor de hand. Mijn oom Eugène Michielsen heeft de boomgaard nog tot ongeveer 1959 geëxploiteerd. Ik weet me goed te herinneren dat, toen ik op de lagere school zat, hij aan mij vroeg: *"Lauwke, gij zijt woensdagmiddag toch vrij? Kom dan naar de bogerd, meude gij doorrijden met de tractor."* Hij kon dan met Janus Geers met het spuitpistool spuiten. Ik had daar wel oren naar, want met de tractor rijden, dat was gaaf. Als ik meer aandacht voor de tractor had en ik niet op tijd in de gaten had dat ik moest doorrijden, dan spoten ze gerust, flink vloekend, met het spuitpistool mijn richting uit.
Ik zat helemaal onder de Californische pap. ……een schurftbestrijdingsmiddel!*?

FRUITTELERS IN ONZE STREEK

In 1932 plantte de familie De Puit onder Woensdrecht vijf hectaren hoogstamboomgaard. Sjaan Flipsen nam deze boomgaard in 1952 over en heeft die uitgebreid tot 18 hectaren op verschillende locaties in de Zuid- en Noordpolder van Ossendrecht. Zijn zoon Jos heeft het bedrijf voortgezet. Ze investeerden in een koelhuis, sorteerden hun fruit zelf en hadden ook verkoop aan huis. Vanwege de slechte prijzen is het merendeel van de appels gerooid en exploiteert Jos nu nog één hectare appels, zes hectaren peren en twee hectaren sierteelt.Daar staan nog steeds vijf perenbomen Conference uit 1932, de oudste bomen hier in de Zuidwesthoek!

1947

In 1947 heeft Petrus Jacobs-Migielsen in de Zuidpolder van Woensdrecht een laagstamboomgaard van zo'n acht hectaren aangelegd met appelstruiken. Er stonden ongeveer 600 bomen per hectare. Omdat hij geen opvolging had, is dit alles verkocht.

↑ *koelcellen: Omdat fruittelers echte ondernemers zijn en dus het liefst hun zaakjes zelf afhandelden, hebben ze bijna allemaal geïnvesteerd in eigen koelcellen. Op de veiling werd namelijk niet altijd naar hun zin met het fruit omgegaan. Als het fruit bijvoorbeeld te lang in de open lucht bewaard werd kon het te snel rijpen e.d. De telers hielden dit toch liever zelf in de hand.*

1948

Mijn vader, Gaston Michielsens, plantte na de oorlog vier hectaren appels met het blijver-wijkersysteem. De blijvers werden geënt op sterke onderstammen II en VI zaailing. (Zaailingen werden geselecteerd op groeikracht en genummerd. Een zwakke zaailing was bijvoorbeeld type IX. Zwakke zaailingen groeiden minder hoog.) De wijkers gaven eerder productie, maar waren wel geënt op zwakke onderstam IX. Zo stonden er 750 bomen per hectare. De grasbanen ertussen waren 4,5 meter breed. De eerste twee à drie jaar konden daar nog landbouwgewassen op verbouwd worden, zoals aardappels, bonen, graszaad. Op die manier werd de grond ten volle benut, dacht Gaston, maar in praktijk viel dat eigenlijk nogal tegen. Al dat gedoe met die machines tussen die bomen……

↑ *Loods met zes koelcellen en sorteerruimte.*
↓ *Dezelfde loods vanaf de kopkant gezien.*

De appelrassen uit die tijd waren in volgorde van oogsten:
Yellow Transparant, Perzikrode Zomerappel, James Grieve, Elison's Orange, Cox Orange, Glorie van Holland, Jonathan, Lombarts Calville, Goudreinet, Winston.
Toen echter de Golden Delicious als nieuw ras half jaren '50 kwam opzetten werden de inmiddels waardeloze rassen al snel omgeënt met dit ras.
De struiken werden tot spillen (= hoge stam van zo'n 3,5 m met korte takken) gesnoeid. De wijkers lieten we nu staan. De goudreinetten Cox en Lombarts werden niet omgeënt, omdat deze nog wel rendabel als struiken waren en op sterke onderstammen stonden.

1956

Nadat tijdens de watersnood zijn boomgaard aan huis verloren was gegaan begon in 1956 Louis Willemsens met 1,5 hectare in de Nieuwe Zuidpolder van Ossendrecht. In de nieuwe boomgaard, die als struiken werd geplant, stonden appels, peren en pruimen.

Zijn broer René Willemsens nam in 1962 de 1,5 hectare over en breidde die uit naar 13 hectaren, bestaande uit:
- 9,5 hectare appels als spillen in enkele rij op zwakke onderstam IX
- 3 hectaren peren als spillen in enkele rij op kwee A (benaming van de onderstam van peren) en
- 0,5 hectare pruimen

Hij investeerde in een koeling en sorteerinrichting en verkocht ook fruit aan huis.

Begin jaren zestig waren de fruitprijzen zeer goed en veel landbouwers gingen daarom ook over op het fruitplanten. Wel moesten zij daartoe eerst een vakdiploma halen, want de fruitteelt was beschermd. Ik weet nog dat zo rond 1962 de overheid besloot, dat er geen vergunning meer vereist werd. De oudere akkerbouwers in de klas bleven toen thuis en namen een gediplomeerde knecht in dienst.
Ook in de polders rond Woensdrecht waren de akkerbouwfruittelers in 1960 begonnen met aan te planten:
- Dook Adriaansen bezat ongeveer vijf hectaren boomgaard in de Zuidpolder van Woensdrecht en Noordpolder van Ossendrecht.
- Jacobus Jansen had vier hectaren in de Völckerpolder en drie in de Nieuw Hinkelenoordpolder.
- gebroeders Jansen in Ossendrecht teelden vier hectaren appels en zwarte bessen in de Nieuwe Zuidpolder. In 1965 in totaal drie hectaren met de volgende peren: Conference, Doyenné, Beuré Hardy, Alexander Lucas.

Akkerbouwers die in 1960 begonnen maakten in 1970 gebruik van de Europese rooiregeling:

- Dook Adriaansen	5 ha. Hij ging over op champignons.
- Jacobus Jansens	8 ha
- Gaston Michielsens	4 ha
- Gebr. Jansen	4 ha zonder rooiregeling

1963

Ben Kouters, zoon van een bekende fruittelerfamilie uit Kruisland, begon zijn fruitbedrijf aan de Grindweg in de Zuidpolder van Woensdrecht. Hij heeft zijn bedrijf uitgebreid door grondaankoop van vijf hectaren groot van Louis van de Maegdenbergh en het restant van de boomgaard van Petrus Jacobs-Migielsen met oude aanplant van struiken en spillen met appels zoals Goudreinetten en Glorie van Holland.
Naderhand is alles gerooid en opnieuw ingeplant met appels, vooral Cox en Golden. Dit alles op type IX geënt. Er stonden wel 3000 bomen per hectare! Ben heeft ook nog een hectare peren ingeplant. De totale grootte van zijn bedrijf is dertien hectaren. Toen die goed en wel in productie waren werden de perenbomen helaas besmet met de gevaarlijke bacterie perenvuur, een zeer besmettelijke ziekte waar weinig tegen te doen was. De voorlichting adviseerde alles direct te rooien om verdere besmetting in de omgeving te voorkomen. De bacterie kon verspreid worden door wind, insecten en vogels. De angst zat er bij Ben goed in en hij is alleen met appels verder gegaan. Ben was een allround fruitteler, kweekte zelf zijn bomen en investeerde in koelhuis en sorteerinrichting. Ook legde hij nachtvorstberegening aan met een grote voorraadvijver. Zijn zoon Guust volgde hem op. Zo vader zo zoon.

← druppelbevloeiing: Mijn eigen druppelbevloeiingssysteem was als volgt: ik legde een bron aan tussen een driehoek van bomen. Op die manier had ik het meeste profijt. Later investeerde ik ook in een vorstberegeningsinstallatie. Begin dit jaar hadden de fruittelers flink wat tegenslag. Door de zware vorst in februari bevroren veel bomen en in april werden via radio en tv nog steeds nachtvorstwaarschuwingen afgegeven, zodat de telers hiertegen konden sproeien. Op die manier werd er een bevroren waterlaagje om de knoppen gevormd, zodat de toekomstige vruchten niet verder zouden bevriezen.

1968
René Jacobs-Migielsen is begonnen in de Zuidpolder van Woensdrecht met vier hectaren spillenaanplant appels in enkele rij, type IX, met eigen gekweekte bomen. Zijn bezit werd uitgebreid met vijf hectaren in de Prins Karelpolder en vier hectaren in de Noordpolder van Ossendrecht. René investeerde in een koelhuis, sorteerinrichting en nachtvorstberegening en deed ook aan huisverkoop. Hij heeft zijn bedrijf in 1999 verkocht wegens gebrek aan opvolging.

1984
In 1984 begon Louis Melsen in de Zuidpolder van Ossendrecht met ruim één hectare appels en peren. Later appels gerooid, kersen geplant.
In 1987 is 6,5 hectare appels geplant op zeer zwakke onderstam in een 4-rijen beddensysteem met looppad. Hij investeerde in een koelhuis en sorteerinrichting en verkoop aan huis van fruit en groenten, overkapping voor kersen en nachtvorstberegening.

HOE IK ZELF BOERDE IN DEZE FRUITWERELD

In 1960 begon mijn vader een boomgaard op pachtgrond van Völker. Deze bekostigde de aanplant. Mijn vader kreeg voor de opkweekkosten van die aanplant vijf jaar het vruchtgebruik.

← De jonge Louis eet een Odin-appeltje in de boomgaard met de heer Dommese, directeur van de veiling in Krabbedijke. Later werd Louis zelf nog voorzitter van die veiling.

In 1966 begon ik voor mezelf met 7,5 hectaren erfpacht, waarvan drie hectaren peren en 4,5 hectare appels. Doordat de heer Völcker ingewikkelde afspraken met mijn vader over de gehuurde boomgaarden had gemaakt, was dit een hele klus.
Omdat geplant werd op plaatgrond (= kleipakket op grof zand) werd type II geadviseerd, een sterke groeier, die mij nogal moeilijkheden bezorgde. De vier hectaren appels van mijn vader, geplant vlak na de oorlog, nam ik over op huurbasis. Vanwege de eerder door de regering getroffen maatregelen in het begin van de jaren zestig en daarom dus de omschakeling van veel akkerbouwers naar fruitteelt, kwamen we echter al gauw in een Europese overproductie terecht. En in 1970 was de fruitcrisis een feit. Om de druk op de markt te verlichten werd een Europese rooiregeling ingesteld en een interventieregeling ingevoerd. Die hield in dat er fruit uit de markt werd genomen wanneer de prijs daarvan beneden een vooraf bepaalde bodemprijs kwam. Mijn vader heeft gebruik gemaakt van de rooiregeling. Ik breidde mijn bedrijf uit met appels en peren. De appels met nieuwe rassen: Odin, Karmijn, Benonie (rode). Tijdeman, Elise, Elstar, Jonagold en Red Elstar. Deze laatste is een door mij in 1983 gevonden mutant. Ik investeerde in een koelhuis, een sorteerinrichting, druppelbevloeiing en naderhand in nachtvorstberegening.

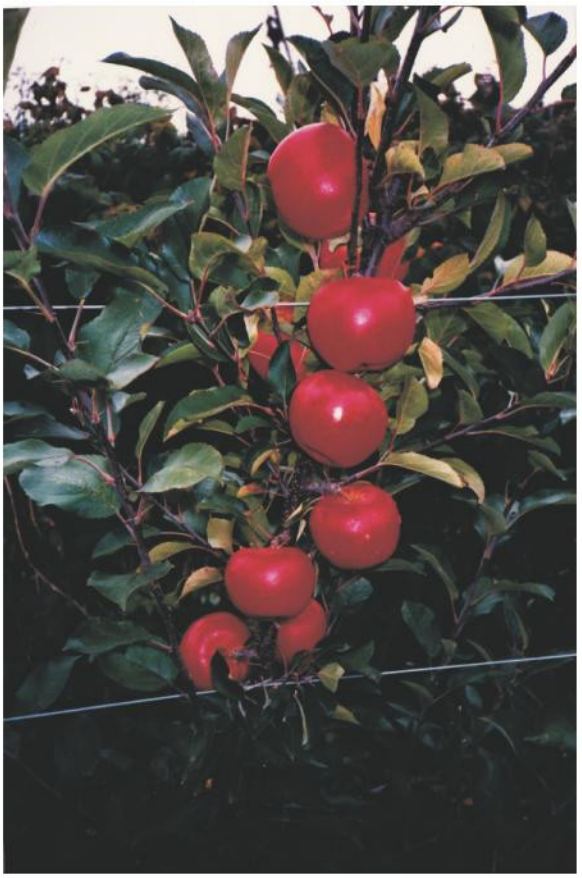

De Red Elstar, een door mij gevonden en gepatenteerde mutant.

→ Ook ik deed aan verkoop aan huis, of eigenlijk deed mijn vrouw dat en ze legde er haar ziel en zaligheid in. Vandaar dat naast fruit ook sierpompoenen in onze winkel lagen.

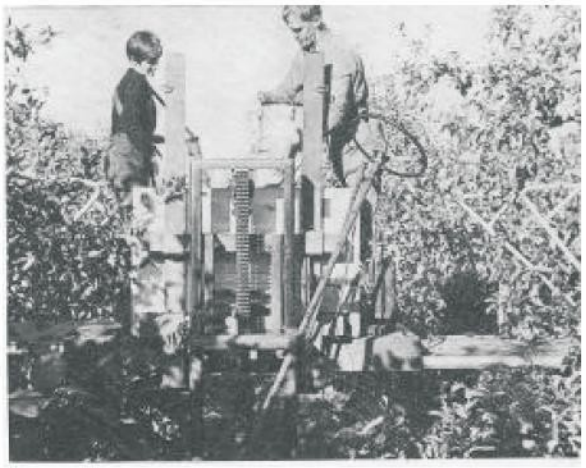

←
De heer Michielsen te Woensdrecht gebruikt voor het plukken van boomtoppen een naar beide zijden uitschuifbaar platform dat bevestigd wordt aan de vorken van de hefmast. Hierdoor kan tevens de werkhoogte worden versteld. Er wordt geplukt in de plukemmers die geledigd worden in een op het platform staande stapelkist. Foto en tekst eerder gepubliceerd in het tijdschrift Groente en fruit in 1967.

Omdat er op een gegeven moment geen personeel meer te krijgen was dat met een ladder kon plukken, bouwde ik in 1967 een plukstelling om bij de toppen te kunnen.
Enkele jaren later volgde een grote plukstelling met een elektrische aandrijving. Daar kon men met vijf mannen of vrouwen mee rijden om de toppen van appels en peren te plukken. In de winter werden er ook de boomtoppen mee gesnoeid.

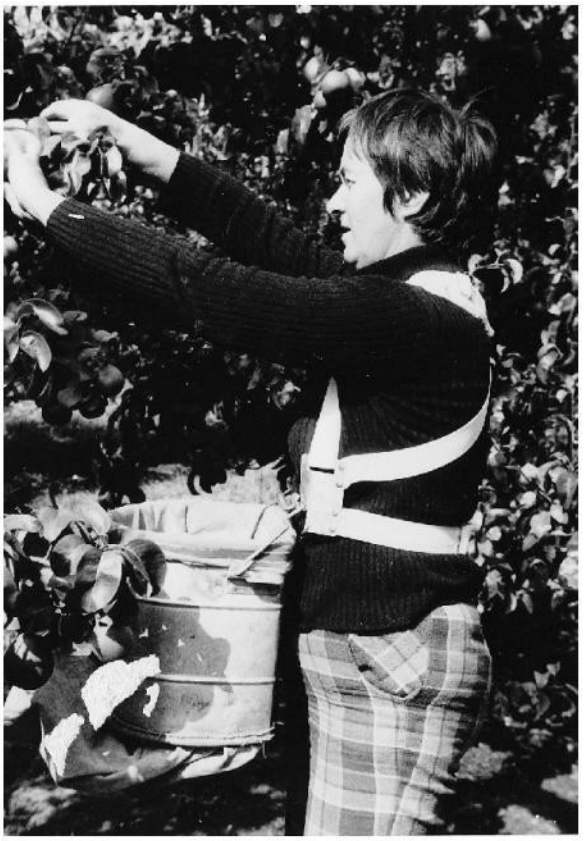

← *Riet Mangelaars plukt appels in een door mij ontworpen tuig met afkoppelbare emmer. Dit vergemakkelijkte de pluk.*

Door de vorst van 1985 waren veel van mijn Jonagoldbomen bevroren en moesten gerooid worden. Omdat veel andere telers ook vorstschade hadden was er een gebrek aan plantbomen. Om het verlies van productie zo snel mogelijk op te vangen besloot ik zelf te gaan kweken. Ik kwam op het idee om bomen in tunnels van plastic te kweken en ging als volgt te werk: in februari bomen enten met het gewenste appelras op een onderstam IX. Ik liet scholieren helpen door ze de geënte bomen in plastic zakjes met vijf kg potgrond te laten doen. Er gingen vijftig bomen in een stapelkist, dus zo'n 3500 stuks.
Ongeveer zeventig stapelkisten werden in een lege koelcel gezet met een elektrisch kacheltje, waarna de cel dichtging. Binnen een week was daar de temperatuur opgelopen tot 20 graden C. De bomen liepen door de warmte en hoge luchtvochtigheid snel uit. Ze schoten als paddestoelen uit de grond.

Half maart, na de winterperiode brachten we ze naar de tunnels waar ze gelijk water met voedingsstoffen kregen. Die tunnels had ik overigens gemaakt van overgebleven ethyleen bevloeiingsslangen en gebruikte boompalen (zie foto). Voor de spanbanden over de tunnel nam ik oude druppelslangen. De zon verhoogde de temperatuur in de tunnels. De witte kleur verdween snel en ze groeiden als kool. De winst was wel dertig cm boven het resultaat van de buitenteelt.

De boog gestut met boompalen is onderdeel van de zelfbedachte, van gerecycled materiaal gemaakte tunnels.

Voordat ze gingen vertakken moest er eerst een netje aan om ze te beschermen tegen hazenvraat en ……op tijd luchten door aan de zijkant het plastic op te trekken. Half juli waren de bomen vertakt en konden ze op het perceel worden uitgeplant waar ze meteen met druppelbevloeiing werden voorzien van water en meststof. Ze maakten daardoor behoorlijk veel bloemknoppen. Het jaar daarop was er al een productie van drie tot vijf kg appels per boom mogelijk. Dat was nog eens wat anders dan acht tot tien jaar wachten tot je vruchten had!
Door de schaarste, veroorzaakt door de verloren productie, bleven de prijzen, vooral voor Jonagolds, goed. De geschiedenis herhaalde zich: door omschakeling van akkerbouw naar fruitteelt, vooral in België, werd veel Jonagold geplant en eind jaren '90 was er daardoor weer overschot aan fruit.

↓ *De loopafstand naar de kist werd verkort doordat met een druk op de knop de elektrisch aangedreven kar met kist altijd zo kort mogelijk bij de plukkers stond. De volle afneembare emmer werd op het plateau gezet en uit het rek daarboven werd een nieuwe kist gepakt.*

Wanneer was productie het grootst?

In 1998:	appels	peren	in 2011	appels	peren
Christiaan Flipsen	16 ha	2 ha	Jos Flipsen	1 ha	6 ha
René Willemsen	9,5 ha	3 ha	0,5 ha pruimen 1999 gerooid		
René Jacobs-Migielsen	13 ha	-	1999 gerooid		
Ben Kouters	14 ha		Guust Kouters 13 ha		
Louis Michielsens	15 ha	4 ha	2002 Gaston		8 ha
Louis Melsen	6,5 ha	0,5 ha		6,5 ha	0,5 ha
Gebr. Jansen		3 ha	2006 gerooid		
	74 ha	12,5 ha		20,5 ha	14,5 ha

De totale oppervlakte van mijn bedrijf was in 1995 het grootst: vier hectaren peren en vijftien hectaren appels. In 2002, bij gebrek aan opvolging, heb ik alles verkocht. Mijn neef Gaston Michielsens heeft toen de peren overgenomen en heeft inmiddels acht hectaren. Gaston is de vierde generatie fruitteler Michielsens: van hoogstam, struiken, spillen, beddensysteem naar v-hagensysteem (4-takkers).

PROFIEL VAN EEN FRUITTELER

Iemand die fruitteler van beroep is moet over een groot incasseringsvermogen beschikken. Hij moet steeds het gevecht met de natuur aangaan, bijvoorbeeld droogte, wateroverlast, nachtvorst, hagel, wintervorst, ziektebestrijding, wildschade, vogelschade, bacterievuur.
Wil je dat gevecht winnen dan vraagt dat veel investering. Je moet bereid zijn om 70 uur per week te werken, goed kunnen boekhouden en met personeel omgaan en kennis van zaken hebben.
En toch, …. ondanks alle tegenslagen kijk ik met dankbaarheid terug dat ik dit mooie beroep, samen met mijn vrouw, in de vrije natuur heb mogen uitoefenen.

N.B.: met dank aan alle bovengenoemde fruittelers, die bereidwillig de gegevens gaven toen ik contact met ze opnam.♣

Voor de laatste keer over de brug

WIE WEET MEER OVER DEZE FOTO?

Van Eugène Jansen

Het patronaat van Ossendrecht organiseerde rond 1945/46 een fietstocht van vier dagen naar Oosterhout bij de Benedictijnen.
De personen op de foto zullen nu ongeveer 75 jaar zijn.
De volgwagen werd bestuurd door Jan van Oevelen (ofwel Jan van Rinuske de Lekkere)

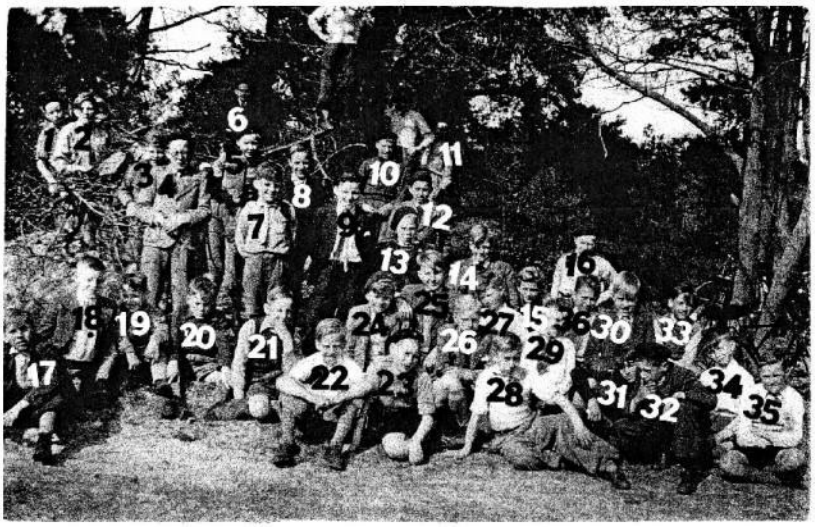

VRAGEN:

Wie zijn de andere jongens op de foto?

Wie was de kapelaan van het patronaat?

En wie herinnert zich nog voorvallen van deze fietstocht en het verblijf in Oosterhout?

01 ?	12 Toon Kil	23 Rinus van der Veeren
02 Herman Dekkers	13 Frans Bril	24 ?
03 ?	14 ? Bril	25 Jan Boeijkens
04 Frans Kil	15 Toine v.d. Poel	26 René Carpentier
05 ?	16 ?	27 ?
06 Frans van Gool	17 Frans de Vos	28 ?
07 Frans Musters	18 Eugène Jansen	29 Toon Koolen
08 ? Jaspers ?	19 Frans van Loon	30 ?
09 ?	20 Frans van der Veeren	31 ?
10 ?	21 Jo Goossens (Mammie)	32 ?
11 ?	22 Adrie Willemsen	33 Willy Schroeijers ??
		34 Jos van Loon

SCHATTEN IN ONS MUSEUM DEN AANWAS

Op 22 februari 2011 kregen we een schenking van mevrouw A.Visser-Fortuin.

Deze bestaat uit:
1. een bewijs van eervol ontslag van de Koninklijke Marechaussee
2. twee foto's van de heer J.A.C.Fortuin
3. een medaille *voor trouwen dienst*
4. een munitietasje
5. een 'art-deco' vaas

Joannes Adrianus Cornelis Fortuin is geboren te 's Gravenhage op 19 mei 1888, overleden in Ossendrecht op 24 november 1952, waar hij op het oude kerkhof aan het Eikelhof begraven ligt. Hij was getrouwd met Maria Anna Dirven uit Terheijden.
Uit dit huwelijk zijn vijf kinderen geboren. Dochter Anny, de schenkster, is de enige nog in leven.→

Fortuin had op 29-jarige leeftijd zelf ontslag genomen bij de marechaussee in Den Haag om bij zijn vader in Bergen op Zoom te gaan wonen, die daar het Hengstveulendepot had opgericht.

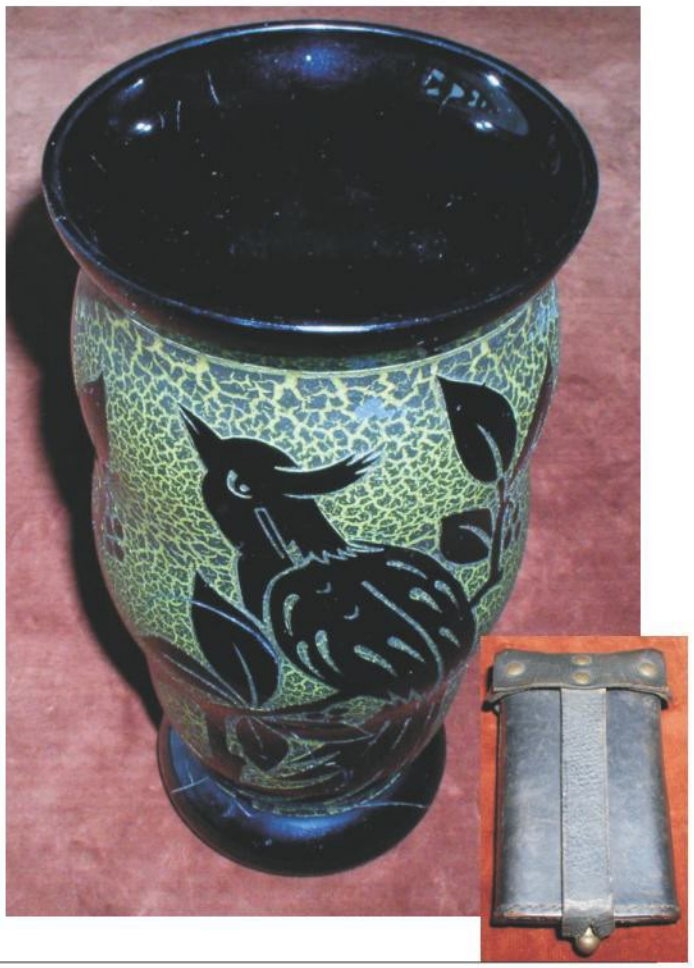

Toen in 1918 de Ossendrechtse veldwachter Janus Dingemans, ook wel De Ruiter genoemd, stopte, kon Fortuin zijn baan overnemen. Al vrij snel solliciteerde hij echter naar een functie in Roosendaal. Maar burgemeester Van de Ven, die zeer met hem ingenomen was, wist hem voor Ossendrecht te behouden door diens wedde te verhogen. Hij zou er 24 jaar blijven!
Toen, in 1942, werd het beroep van gemeenteveldwachter door de Duitse bezetters opgeheven.
Volgens kleinzoon P. Visser wilde zijn opa echter niet door de Duitsers ontslagen worden; hij was immers onder koningin Wilhelmina in dienst gekomen…
Zijn officiële ontslag volgde in 1946, waarbij hij de prachtige vaas van de burgemeester cadeau kreeg als blijk van waardering.

Het afgebeelde lederen munitietasje droeg hij altijd bij zich tijdens zijn nachtdienst om smokkelaars en stropers in de polder te weren.

Oudere Ossendrechtenaren kennen Fortuin wellicht ook nog als Suisse in de rk-kerk.
Dan droeg hij een sjerp met de tekst – eerbied in Gods huis – .

Tekst: Franka Stoutjesdijk Foto's: Adrie Raats

Bron: - familie Visser
- tijding 1990-2, artikel "Van wat verdween…, Deel II" van P.J.v.d.Bussche.♣

BEWIJS VAN ONTSLAG:

(PASPOORT)

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN.

Ingevolge machtiging van het DEPARTEMENT VAN OORLOG dd. 24 September 1907 IIIe Afd. , n°. 54 ,
verleent de Commandeerende-Officier van de 1^e Divisie Koninklijke Marechaussee , bij deze,
ONTSLAG UIT DEN DIENST aan den Marechaussee te paard
Fortuin, Johannes, Adrianus, Cornelis
zoon van Cornelis en van Johanna Jacoba Jeremina Peters : geboren
te 's Gravenhage , Provincie Zuid-Holland , den 19 Mei 1888 : laatst gewoond
te Hoboken N.B. : lang 167 Meter : ~~aangezicht~~ , ~~voorhoofd~~ , ~~oogen~~ , ~~neus~~ ,
~~mond~~ , ~~kin~~ , ~~haar~~ , ~~wenkbrauwen~~ , ~~merkbare teekenen~~
stamboek n°. 2151 ; en zulks met toepassing van het bepaalde onder 1° zijner engagementsacte.

Staat van dienst.

Bij de Instructie compagnie den 8 Maart 1904 vrijwillig geëngageerd als kanonnier voor 8 jaren. Den 29 November 1904 overgeplaatst bij het Korps Rijdende Artillerie. Korporal Mei 1906. 21 December 1906. Korporaal 26 Maart 1907. Den 26 Maart 1907 overgeplaatst bij het 3^e Regiment Veld-Artillerie. Ontslagbewijs voor 6 jaren dienst den 31 Augustus 1910. Den 19 December 1911 overgegaan als Marechaussee te paard bij de 1^e Divisie Koninklijke Marechaussee met een vrijwillig verbintenis voor zes jaren. Den 19 December 1911 overgenomen als marechaussee te paard van het 3^e Regiment Veld-Artillerie.

Bijgewoonde veldtochten, bekomen wonden, bijzondere daden, eereteekenen.

Bronzen Medaille den 19 Mei 1916.

Te 's Hertogenbosch , den 9^e October 1907.

Th. Schoemmaeker

GARAGE WEST

Concentratiekamp Hoogerheide (1944 – 1948)

Samenstelling: Jan van Elzakker

"Toen wij in Hoogerheide ons werk staakten[1], ging er in Breda de mare, dat ze er maar een paar tegen de muur moesten zetten en doodschieten. Dus dat was zo de nasleep van de oorlog. Ze hebben het toch maar niet gedaan!"

Aan het woord is Jo Aertssen, (1908-1990) in het verslag van zijn, 'achterovergedrukt' cahier. Dit schrift kwam onlangs, in 2010, tevoorschijn bij het opruimen van de boedel toen zijn vrouw was overleden.

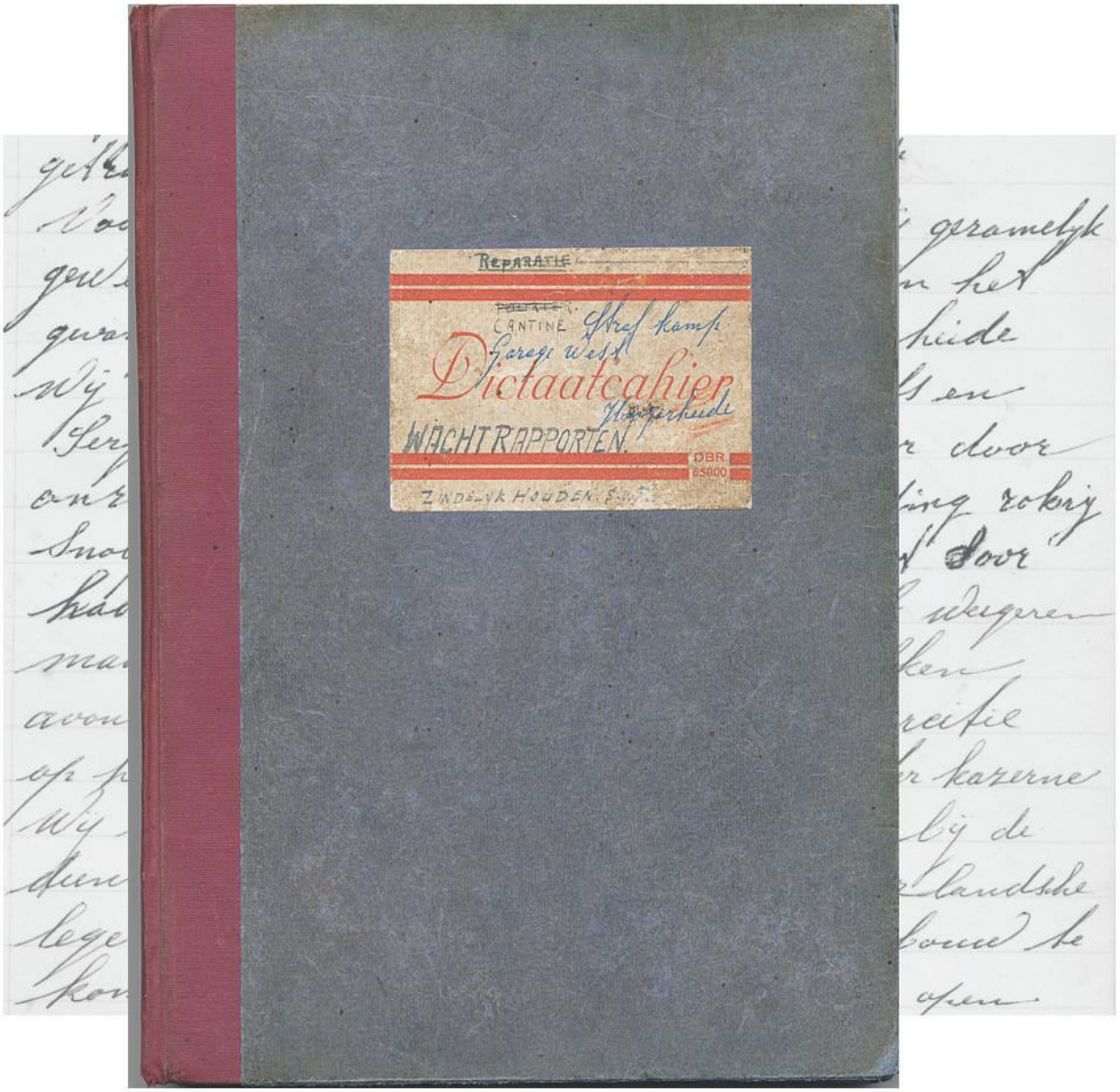

1. *Hij bedoelt: " in staking gingen".*

Jo Aertssen is in de jaren dertig, voor de oorlog, tijdens de algehele capitulatie in 1940 en in de oorlogsjaren erop volgend werkzaam in Breda bij de I.G.B.: de Internationaal Gewapende Betonbouw[2]. Hij pakt flink aan om in zijn onderhoud en dat van zijn gezin te voorzien en moet er veel voor over hebben: elke dag, vaak op de fiets van Borgvliet, samen met Sjaantje Visser van 't Fort, naar het werk in Breda.
Het gezin Aertssen verhuist dan ook in 1937 naar Etten-Leur, maar moeder Louisa, geboren en getogen als dochter van Fons Van Loon, de molenaar op Borgvliet, kan niet wennen en ze gaan binnen de kortste keren terug.
Dan is eindelijk hier eind oktober 1944 de oorlog voorbij.
Velen, waaronder ook Jo Aertssen, grijpen de kans met beide handen aan om dicht bij huis als burgerbewaker te gaan fungeren. Ze melden zich massaal aan voor die functie in een interneringskamp waar NSB'ers, de landverraders, in afwachting van hun berechting, worden opgeborgen. Dat nieuwe baantje, waarschijnlijk eerst op Meilust in Bergen op Zoom, dicht bij huis, ziet hij wel zitten.
Na de chaotische eerste maanden van opbouw en structurering van het beleid in de kampen, verschijnt Jo een paar maanden daarna als bewaker in het Kamp Hoogerheide, waar in maart als zodanig een begin wordt gemaakt met de inrichting. Hoe Jo op een gegeven moment in Hoogerheide terechtkomt weet geen van de kinderen. En de archieven daarover zijn nog hermetisch gesloten. Er moet echter wat gebeurd zijn in Kamp Hoogerheide, op Garage West tegen het eind van de zomer van 1945: een grote groep bewakers, waaronder Jo, wordt overgeplaatst naar Breda, waar strafexercities plaatsvinden. Is het een gevolg van de chaos in de kampen, vooral op voedselgebied? Of, meer voor de hand liggend, in de sfeer van gezagsverhoudingen? Het officiële cahier, met rapporten over die maanden, verraadt weinig professionalisme en ziet er rommelig uit. Maar dat zien we pas in 2010, 65 jaar later!

Jo Aertssen en Louisa van Loon, beiden geboren en getogen op Borgvliet, trouwen in 1933

Jo heeft namelijk het officiële schrift, genoemd cahier, met wachtrapporten, bijgehouden van juni tot in augustus 1945, waarschijnlijk meegesmokkeld en jarenlang thuis op zolder bewaard. Het wordt daar door zijn kinderen pas gevonden na de dood van hun moeder in 2010. Ze werd 98! Jo is dan al twintig jaar eerder overleden. Op het eind van de rapportages heeft hij nog een handgeschreven korte verklaring gegeven voor het vertrek uit Hoogerheide naar Breda. Zie de woorden, neergeschreven door Jo, in de eerste alinea hierboven! Worden ze door sommige collega's en/of meerderen in Breda gezien als opstandelingen tegen het nog zo prille wettig gezag?

2 . In 1905 gestart en in 1995 opgegaan in Ballast Nedam.

Het 'wachtrapportenschrift', een cahier met harde kaft, geeft ons de gelegenheid een kijkje te nemen achter de schermen van de dagelijkse gang van zaken in 'het Kamp' op Hoogerheide, op Garage West. Temeer daar hij ook nog de verschillende op schrift gestelde instructies voor de bewaking mee heeft genomen, die zich, nog netjes opgevouwen of vastgeplakt, in het schrift bevinden. Daarover later.

De uitgestotenen

Als op een bepaald moment de Duitse bezetter in mei 1945 overal is verdwenen, blijft gehavend Nederland zitten met het probleem van de gecollaboreerd hebbende NSB'ers en vaak ook andere personen, wegens hulpverlening aan de vijand. Het zijn de voor internering in aanmerking komende 'vijanden van het vaderland', de 'landverraders', de 'foute' Nederlanders.
In groten getale worden betreffende personen door de officiële organen Het Militair Gezag en de Binnenlandse Strijdkrachten, of gewoon door een onofficieel opererend groepje burgers, opgepakt, bijeengebracht en weggedreven. De opsporing verloopt op veel plaatsen verre van vlekkeloos: arrestaties door ondeskundige mensen met geen of weinig verstand van strafvordering, meestal geen opgemaakte processen-verbaal, vaak worden geen dossiers samengesteld, om maar niet te spreken van gebrek aan onderzoek bij een vermoeden van schuld. Vreselijk zijn hier en daar de alom gekende misstanden met wreed lichamelijk en geestelijk geweld, het kaalknippen en het met teer besmeren van 'moffenmeiden' en het in optocht afvoeren van, soms vermeende, collaborateurs.
Wordt Kamp Hoogerheide pas in het voorjaar, april 1945, in gebruik genomen? Is het omdat andere kampen als Meilust in Bergen op Zoom en/of Notendaal in Steenbergen te vol worden of niet geschikt zijn? Al vanaf eind oktober 1944 worden collaborateurs opgepakt. Een grote colonne sombere, donkergeklede mannen zie ik nog, door de ogen van een kleuter, marcherend onder bewaking van gewapende begeleiders, ter hoogte van de huidige Boerenbond in Hoogerheide aankomen vanuit het noorden en richting dorp trekken. Als één van mijn vroegste jeugdherinneringen staat de groep, omdat ze begeleid wordt door mannen met geweren over de schouder, op mijn netvlies. Pas vele jaren later weet ik van het waarom, én hoe ze, vaak met schande overgoten, gearresteerd waren, en waarheen ze gingen: naar 'Het Kamp' van Hoogerheide, in de volksmond beter bekend als 'Garage West' in de huidige Nijverheidsstraat.

Garage West : het kamp

Overal in Nederland wordt na de bevrijding koortsachtig gezocht naar geschikte plekken om de door de publieke opinie veelal al veroordeelde 'vijanden van de Staat der Nederlanden' onder te brengen in afwachting van hun eventuele berechting. Naast nog een tiental andere plaatsen in Noord Brabant[3] komen de gebouwen in aanmerking[4] die in Hooger-

3. In onze streek zijn dat: kamp Meilust in Bergen op Zoom, kamp Nootendaal in Steenbergen, kamp St. Antoine in Standdaarbuiten en kamp St. Joostje in Breda.
4. Eind 1944, vanaf november, worden nog aanvankelijk gedeeltes van bepaalde loodsen tijdelijk in gebruik genomen door boeren met grote oorlogsschade: voor opslag van nog gespaard gebleven landbouwwerktuigen en dergelijke: o.a. Arjaan Hopmans, die op De Verwoeste Hoek grotendeels afbrandde. Ook vonden er in die periode na de bevrijding van onze streek, eind oktober '44- eind maart '45, nog Engelse en Canadese militairen onderdak die over het vliegveld waakten i.v.m. geallieerde activiteiten. Diverse huisvrouwen uit de omgeving, ook Sjo van Poesjes, altijd de 'buurvrouw' van Garage West geweest, deden de was in ruil voor luxe zaken, vooral sigaretten. Haar man Janus van der Poel (Kaster) dreef daar dan weer een handeltje in. Hun zoon Sjaak herinnert zich nog goed: "Zijn zus, mijn tante....., had in Bergen op Zoom namelijk een café met de naam Monopolie, ongeveer 100 meter voorbij bakker Van Egeraat, door de bocht aan 't Fort. Mijn vader was toch een expert in dat soort zaken. Hij had jarenlang

heide bekend staan als Garage West. Het complex lag niet al te ver van het door de Duitsers operationeel gemaakte vliegveld Fliegerhorst De Kooy, ingeklemd tussen Wouwbaan en Duinstraat.

Nummer 8 was GARAGE WEST

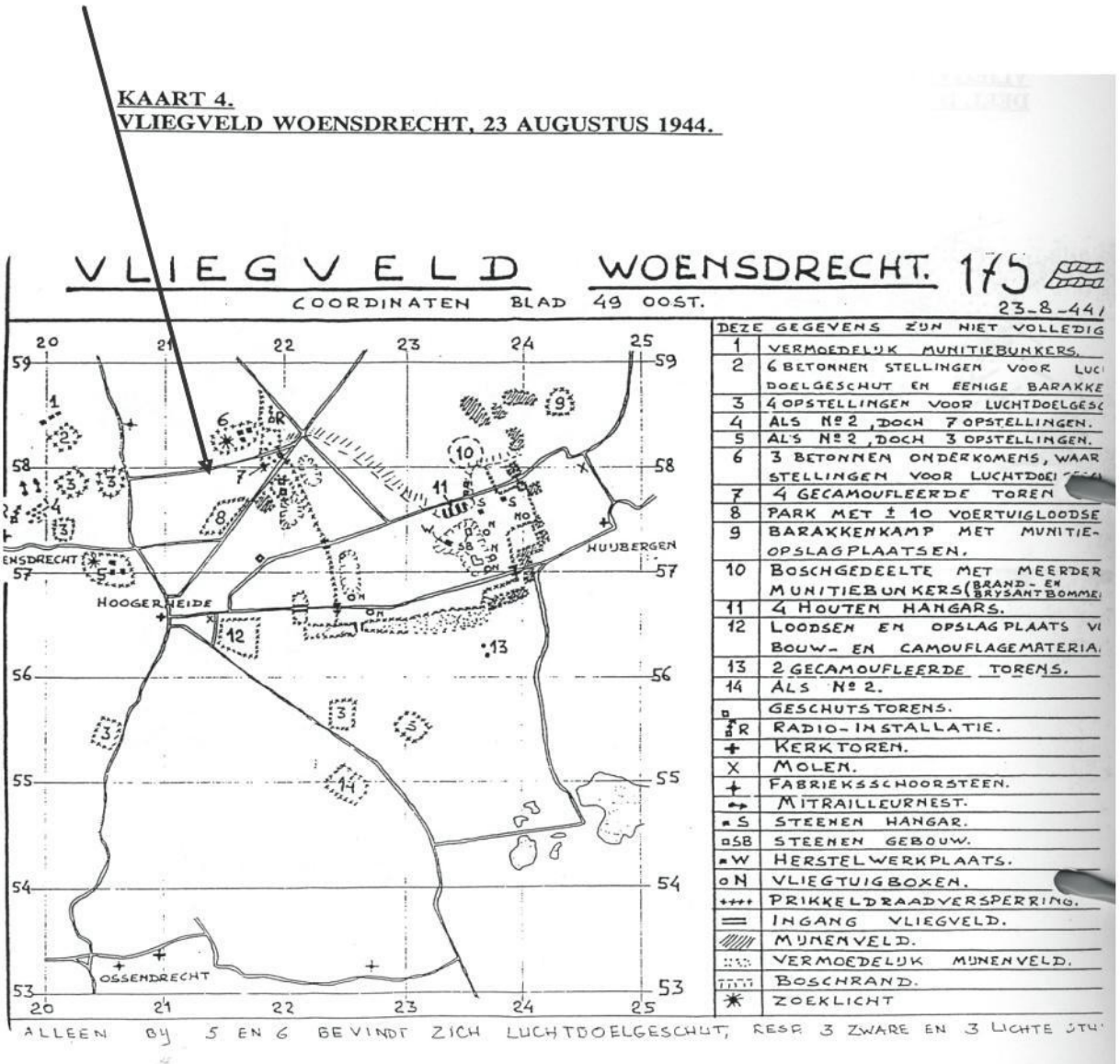

Bron: Centraal Archievendepot/Ministerie van Defensie ('s Gravenhage), Doc. O.D., inv. nr. 175, Tekening code vlag.

een bloeiende tabaksblarenhandel: de planten, die hij zelf kweekte en als 'eigen teelt' op de markt bracht, groeiden naast het oude bakhuis, de gierput en de dekplek voor de stieren." (Bij Poesjes kwamen veel boeren met hun tochtige koeien om te laten dekken door hun gerenommeerde dekstier). Hij liet ze, de tabaksblaren welteverstaan, op een speciaal adresje op de Halsterseweg prepareren. Nog begin jaren vijftig mocht ondergetekende, dag en nacht op hun boerderij aanwezig als jonge gast, zoveel tabak pakken boven op zolder uit een grote houten kist met deksel, als hij zin had. De tabak uit de pakjes Drum die zoon Rinus rookte was echter wel veel lekkerder! Ik heb er, naast roken, veel boerenwerk geleerd bij Poesjes, seksuele voorlichting zo uit de praktijk van natuurlijke inseminatie door hun stier gehad, maar zeker ook door die van de speciale konijnen, de Vlaamse Reuzen. Want Rinus fokte ook zijn 'wereldberoemde' konijnen in en naast het gebouwtje dat voor aan de straat stond. Reuze mensen daar bij Poesjes; de koosnaam Poesje, van opa Marijn, was doorgegeven!

Het was door de Duitsers in de loop van de eerste oorlogsjaren aangelegd en ingericht als reparatie- en opslagplaats voor het wagen- en motorenpark van de bezetter. Hier komt de naam Garage West vandaan.

Op Dolle Dinsdag , 5 september 1944, zou echter blijken dat er meer was dan alleen garageactiviteiten: opslag van voorraden aardappelen, benzine, olie, steenkool, verf, enzovoorts[5].

Garage West werd gevormd door het terrein dat nu de wijk Gemeynte is in plan De Hoef.

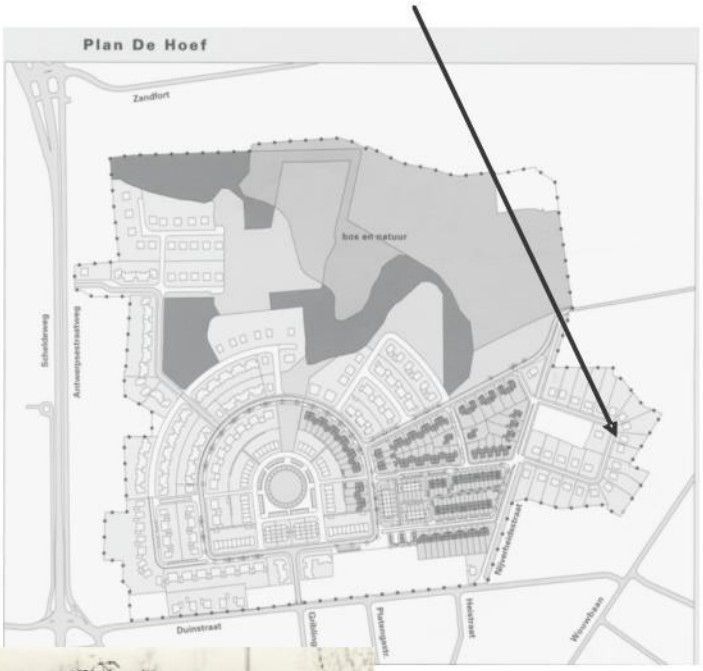

Maar ook de nu nog bewoonde gebouwen in de Nijverheids-straat op het terrein van de wijnhandel van G.Horstink en het vroegere restaurant ← La Castelière hoorden erbij. Het zijn de laatste getuigen van 'Het Kamp'.

Eén groot voordeel had het terrein al toen het in 1945 als internerings-kamp in gebruik werd

5. Particulieren, met volle kruiwagens tegelijk, plunderden en hamsterden er vrolijk op los, hoewel men wist dat het verboden was door de overheid in ballingschap, vertegenwoordigd door het Militair Gezag én de haar ten dienste staande ondergrondse organisatie van de O.D. Maar ja, de winter kwam er aan! Dergelijke goederen waren eigenlijk bestemd voor de gehele bevolking als de bevrijding een feit zou zijn! Zelfs pastoor Konings gaf vanaf de preekstoel het dringende advies een en ander terug te brengen of in te leveren. Maar dat durfden de aangesprokenen niet meer. 'De Moffen' waren immers hier en daar teruggekomen. Men wilde niet voor het vuurpeloton of gevangen en afgevoerd worden. "Ons vader heeft er een mooie duwkar met luchtbanden aan over gehouden. Hoewel ons moeder er dringend op aandrong hem terug te brengen en omdat ze doodsbang voor represailles was, verstopte hij de kar. Hij heeft na de oorlog goed dienst gedaan in de opstarttijd van zijn aannemersbedrijf", vertelt anno 2011 zoon Rinus van Suus de Taaie. "Ook op het vliegveld werd flink gejat van den Duits". Bekend is de stapel dozen sigaren die Jan Helig in veiligheid trachtte te brengen. "Die was echter zo hoog voor zijn buik opgestapeld, dat hij die met beide armen en zijn kin bovenop moest ondersteunen. Veel dozen haalden de eindstreep niet. Iedereen die hij tegenkwam pakte van bovenaf een doos van Jan af", aldus Rinus.

genomen: om nieuwsgierigen tijdens de bezetting op afstand te houden was het door de Duitsers al voorzien van een meer dan degelijke afrastering van prikkeldraad. Vanuit de lucht zou niemand een Duits oorlogscomplex vermoed hebben tijdens de oorlog, eerder een groepje boerenschuren of boerderijen. De daken van de gebouwen, allerlei loodsen en werkplaatsen, waren door de Duitsers speciaal, ter camouflage, zo gebouwd, opdat de geallieerden zouden geloven burgerdoelen onder zich te hebben en geen militaire. In die opzet zijn ze ook geslaagd. Ze werden door de Engelse vliegtuigen nooit gebombardeerd! Na wat opstallen te hebben bijgeplaatst en andere te hebben aangepast, om een en ander voorlopig zo goed en zo kwaad mogelijk te laten functioneren, worden in het voorjaar van 1945 de verschillende locaties door NSB-gedetineerden en hun bewakers in gebruik genomen. Het met prikkeldraadafrastering omgeven, een zestal hectaren groot, gebied wordt dan interneringskamp, een mooi modern woord voor 'gewoon' een concentratiekamp: een aantal gebouwen met bijeengedreven groepen verdachte of beschuldigde mensen, geconcentreerd op een terrein waar ze zich niet vrij in en uit kunnen bewegen. Overal is bewaking, vooral in het begin verzorgd door vrijwilligers met te weinig of geen ervaring, onder een militaristisch regime. Door de oorlog heeft het woord concentratiekamp een veel zwaardere lading gekregen. Meer eufemistisch kunnen we ook spreken van bewarings- of verblijfskampen. Kamp Hoogerheide wordt een kamp waar de bewoners, bijna allemaal leden van de dan opgeheven Nationaal Socialistische Beweging, maar ook mannen die bij de Waffen SS waren geweest, hun tijd door moeten brengen in afwachting van hun proces onder de noemer van Bijzondere Rechtspleging.

Het zal echter spoedig blijken dat de verblijfsomstandigheden met betrekking tot voeding, huisvesting en werk, behoudens het eerste jaar, heel wat humaner worden dan de concentratiekampen van de nazi 's die we in de loop der tijd zo goed hebben leren kennen. Van marteling, lichamelijke en geestelijke wraakneming door de bewakers op de gedetineerden in de verschillende kampen over het land verspreid, is wel een aantal excessen bekend[6] , maar óf én in welke mate die op Garage West voorkwamen weten we tot nu toe nog niet. Was er in het begin, '*vanaf april '45*', volgens Cosijn[7] ,sprake van een honderd gevangenen, in de loop van de tijd loopt het aantal op van enkele honderden '*tot ruim 800*'[8]. Over heel Nederland verspreid, in meer dan 100 kampen, wachten naar schatting 150.000 opgepakte beschuldigden op hun proces. Voor velen, gescheiden van hun dierbaren thuis, is het een marteling te moeten wachten op een oproep om in een of andere stad in het kader van deze Bijzondere Rechtspleging voor de rechtbank te verschijnen.

Een groot gedeelte van de gedetineerden gaat elke dag onder bewaking uit werken. Cosijn vermeldt: *"Zij, de bewakers, waren goed voor de gedetineerden, doch met gestrengheid. De bewoners van het kamp kregen hun ontspanning in hun eigen toneelzaal en hadden gelegenheid tot studie en werk in hun eigen vak, omdat er van alle ambachten beoefenaars waren. Vooral bij de boeren, bij Van Mechelen, de ijzergieterij in Bergen op Zoom of bij de Hero in Breda, worden er velen tewerkgesteld. Maar ze worden ook als werkkracht bij particulieren ingehuurd[9] als ze een vak beheersen."*

6. In 1949 publiceerde ex-dominee H.W. van der Vaart Smit, zelf tot twaalf jaar veroordeeld wegens collaboratie, de brochure 'Kamptoestanden 1944/45-1948'. Dit pamflet beschrijft de gruwelijke mishandelingen in de interneringskampen en raakte een gevoelige snaar in de samenleving. Er werden tienduizenden exemplaren verkocht en de Tweede Kamer stelde een onderzoek in. Daarna ebde de aandacht weg. Zie artikel verschenen 09-12-2010 in NRC Handelsblad onder de titel ***NSB was niet grijs maar fout.***

7. Kapelaan van de parochie en uit hoofde daarvan mogelijk een regelmatig bezoeker? In zijn onuitgegeven manuscript staat een dagboekachtig verslag van zijn oorlogservaringen op blz. 56.

8. Hier overdrijft Cosijn zeer waarschijnlijk. Om een en ander overzichtelijk en beheersbaar te houden waren alle kampen in Nederland bevolkt door 200 á 300 geïnterneerden. Uit het oogpunt van logistiek zouden nooit het door Cosijn genoemde aantal op Garage West gehuisvest geweest kunnen zijn.

Midden rechts Garage West anno 2000. Nu alles volgebouwd als nieuwe wijk De Hoef

Boeren uit de wijde omgeving kunnen ter plekke bij het kamp 'volk' gaan bestellen of soms zelfs gelijk ophalen. De meeste NSB'ers die er verblijven zijn gewone mensen, die om een of andere economische of politieke reden op het verkeerde paard gewed hebben en zeker niet gevaarlijk zijn. Er was echter wel degelijk een barak op het kamp *"met zware mannen met een streepjespak aan"*, weet Sjaak van der Poel, Sjaak van Sjo van Poesjes, zich nog goed te herinneren. Sjaak woonde met zijn tweelingbroer Rinus, zijn ouders en grootouders en vrijgezelle Janoom in de boerderij op de hoek van de Duinstraat en de Nijverheidsstraat, de toegangsweg naar Garage West.

Foto's: Sjaak met zijn broer Rinus en zijn ouders. Daarnaast oom Jan.
Onder: de boerderij van Poesjes. Deze foto's zijn eerder gepubliceerd in 'De Hoef in verklaringen en vertellingen' van Jan van Elzakker i.s.m. Heemkundekring Het Zuidkwartier.

"Vóór in deze weg was ook de oprit naar ons erf met bakkot en schuur. Daar stond ook de barak van een meter of vijf bij vijf aan de kant, ik geloof wat geel van kleur, met een slagboom over de weg. Iedereen moest daar stoppen die, ruim honderd meter verder rechts, het kamp op wilde." In de ruim drie en een half jaar dat het kamp bestaan heeft, zijn er kampleiders geweest. De bekendste was een zekere Verlaan. Hij was afkomstig uit Breda. *"Ik heb toen altijd begrepen dat hij van De Koepel uit Breda hier was geplaatst als kampleider en baas. Hij woonde door de week hier op het kamp gelijk rechts door de hoofdingang in een van zo'n dubbelwandige houten barakken, waar later nog tientallen jaren verschillende mensen in gewoond hebben. Bij zijn loog ik in het bovenste laaike"*, aldus Sjaak van der Poel. *"Ik was toen een jaar of dertien, veertien en misdienaar bij de aalmoezenier op het kamp. Elke zondag ging ik daar naar toe om de Mis te helpen opdragen en leerde er veel van de bewakers kennen. Ik kon heel*

goed opschieten met Jo van Boxtel, die zoot bij die zware mannen. Ik heb bij zullie in de kantine leren biljarten. Als rechterhand van kampleider Verlaan traden Kees van de Berg en Kees Brouwers op. Dat was eigenlijk zo 'n bietje een driemanschap dat het kamp bestuurde. Kees Brouwers kwam ook van De Koepel uit Breda, als ik me nog goed herinner, en was getrouwd met Stina Klaassen hier van Hoogerheide. Zij was een zuster van To Klaassen, die met Fons van Polders getrouwd was." Kapelaan Cosijn: *"Op het kamp worden dan ook werkzaamheden mogelijk voor gedetineerden in hun eigen vakgebied. Dat is ook logisch, want de gedetineerden vertegenwoordigen een afspiegeling van de maatschappij: doktoren zowel in de medicijnen als de letteren, kunstschilders, artiesten in smeedwerk, radiomonteurs, enz. te veel om op te noemen."*
Sjaak van der Poel vertelt: *"Het grootste gedeelte van de gedetineerden werkte evenwel in de landbouw. Elke morgen na het eten en appèl reed er een colonne van wel een stuk of tien vrachtwagens vol met gevangenen en bewaakt door de als laatste ingestapte bewakers de poort door opzij bij ons thuis, naar de boeren op Tholen, in Steenbergen en Dinteloord."* Er werden om woonruimte en onderdak voor het een en ander te creëren ijzeren legerloodsen op fundering gebouwd met betonnen vloeren. *"En een ruime keuken met een batterij aan fornuizen"*, weet Cosijn te melden. Hij zal een en ander mogelijk bij een bezoek aan de aalmoezenier gezien hebben.

Geestelijke hulp

Zo werd ook een grote ijzeren legerhut gebouwd, een nissenhut[10], die door een wand in twee afdelingen was opgesplitst *"waarvan het ene gedeelte gebruikt werd als kapel voor het lezen der H. Mis en voor de godsdienstoefeningen voor de Rooms Katholieken, terwijl het andere gedeelte dienst deed voor de Protestanten. Van tijd tot tijd kwam er een dominee en rond Kerstmis kwam gewoonlijk het Leger des Heils met zijn godsdienstoefeningen en gezang."* Pater Bisschops en Pater Schoonebeek woonden als aalmoezenier zelfs óp het kamp; en zij hadden een klein kantoortje als spreekkamertje.

Bewaking

Natuurlijk mogen de gevangenen, steeds gedetineerden genoemd, niet ontsnappen. Het kamp is dan ook omgeven met degelijk prikkeldraad en wordt zwaar bewaakt door leden van een speciaal bataljon bewakers, verdeeld in secties. En de buitenwereld komt zo maar niet het terrein op! Het gaat er streng aan toe, men leze de volgende consignes, waarop ook Jo Aertssen moest toezien. Onder die bewakers bevonden zich ook onder andere Fons van Zunderd, Geert van Veldhoven, Jan Goossens.

De Poortwacht!

De poortwacht laat niemand door, uitgesloten het kamppersoneel, personeel van de Nederlandsche Heidemaatschappij en personeel van de N.C.B.
Mensen die komen vragen voor bezoek, worden niet doorgelaten, daar er geen bezoeken toegestaan worden. Andere personen, die boodschappen of dergelijke op het kamp komen verrichten, worden verwezen naar de bureau-barak van het kamp.
Pakjes schoon goed, voorzien van naam en adres worden door de poortwacht aangenomen en aan de bewaarders doorgegeven. Dus de mensen die de pakjes komen brengen, komen niet op het kamp.

10. Deze hutten danken hun naam aan Peter North Nissen, een Canadese luitenant-kolonel in dienst van het Britse leger, die deze hut in 1917, tijdens de Eerste Wereldoorlog uitvond. Het is een noodonderkomen bestaande uit een gebogen dak van golfplaat en als 'bouwpakket' snel en eenvoudig op te zetten. Als loodsen op bedrijventerreinen bewijzen ze nog hun diensten!

Nissenhut

Slagboom van de ingang naar het eigenlijke kamp

Restant van bovengenoemde ingang is ook nu weg.

Boeren die komen vragen voor werkvolk kunnen eveneens verwezen worden naar de bureau-barak. De poortwacht let op of de mensen inderdaad naar de bureau-barak gaan.

Algemeene Gedragsregels

Bij poging tot ontvluchten zal zoo noodig zonder waarschuwing van de vuurwapenen worden gebruik gemaakt.
Het is ten strengste verboden met de gedetineerden te spreken, tevens ziet het bewakingspersoneel toe, dat aan de gedetineerden niets wordt afgegeven.
Het bewakingspersoneel is verantwoordelijk voor de gedetineerden, die onder hun bewaking zijn gesteld.
Bijzonderheden worden onmiddellijk aan den detachementscommandant gemeld.
Het bewakingspersoneel begeeft zich niet anders dan voor dienst in het kamp voor gedetineerden.
Tot het kamp worden alleen personen toegelaten die in het bezit zijn van een bewijs van toegang.

De wachtcommandant

(als zodanig leren we Jo Aertssen kennen via zijn 'çahier')

Consignes voor den Wachtcommandant:
De wachtcommandant is verantwoordelijk voor de orde en rust in het kamp.
Hij zorgt dat de wachten op tijd worden afgelost en controleert regelmatig de posten.
Hij zorgt ervoor, dat zowel het bewakingspersoneel als de gedetineerden op tijd worden

gewekt. ***Elke ochtend reveille om 05.00 uur!*** *Tevens wekt hij de administrateur van het kamp. Om 4.45 uur!*
Hij is verantwoordelijk voor de inventaris van de wacht[11].
Hij ziet toe, dat na het avondappèl (om 22.00 uur)zich niemand van het bewakingspersoneel buiten het kamp begeeft.
Hij houdt zoo nodig gestraften-appèls.
Bijzonderheden meldt hij aan de detachementscommandant.
De manschappen van de wacht kunnen na het avondappèl tot een half uur vóór de reveille gekleed gaan rusten.

De wachtcommandant heeft nog meer verplichtingen:

Hij ziet toe, dat militairen, die het kamp verlaten -voor zover zij niet in rang boven hem zijn gesteld- volgens de voorschriften zijn gekleed.
Hij ziet toe dat geen onbevoegden het kampterrein betreden.
Hij ziet toe dat korporaals en soldaten tusschen avondappèl en reveille het kamp niet verlaten.
Hij ontvangt van de sergeant van de week een opgave van het personeel, dat vóór de reveille moet opstaan en is er verantwoordelijk voor, dat dit personeel op het daarvoor aangegeven tijdstip wordt gewekt.
Hij overtuigt zich van tijd tot tijd, dat de met licht gestrafte korporaals en soldaten het kamp niet eigendunkelijk verlaten en controleert de korporaals en soldaten aan wie als straf de verplichting is opgelegd om een bepaalde tijd vóór het avondappèl in het kamp terug te zijn en aldaar te verblijven. Op de daartoe door hem te bepalen tijdstippen, zoo mogelijk door een signaal aan te geven, melden vorenbedoelde militairen zich bij hem.
Hij is verantwoordelijk voor de goede uitvoering van dienst van de wachten; door ronden te maken stelt hij zich hiervan op de hoogte.
Hij ziet toe dat er niet onnodig licht wordt gebrand; een half uur na het avondappèl lichten uit.
Hij maakt een wachtrapport, waarin hij alle bijzonderheden meldt die zich gedurende de wachtdienst hebben voorgedaan en stelt dat bij het eindigen van zijn wachtdienst in handen van den Detachementscommandant.

De wachten

Bijzondere consignes:
De wachten zijn verantwoordelijk voor de orde en rust in het kamp.
Zij zien toe, dat geen gedetineerden het kamp, of na het sluiten der barakken, de barak verlaten.
Zij dienen er op te letten, dat geen onbevoegden het kamp betreden.
De poorten blijven steeds gesloten. De kleine poorten gebruiken voor voetgangers, wielrijders enz.
Auto's, wagens, motoren, dienen te stoppen; de wacht overtuigt zich, wien en wat zich in het voertuig bevindt, alvorens dit door te laten, zowel bij het in- als uitgaan van het kamp.
Alleen door den hoofdingang mogen personen worden toegelaten. De kleine poort (poort tusschen militaire kamp en gedetineerdenkamp) is uitsluitend toegankelijk voor militairen en kamppersoneel.
Militairen mogen zich niet zonder reden in het kamp voor gedetineerden bewegen; de wachten zien hierop toe.
Het is den wachten verboden te praten, te rooken, te zingen, te fluiten, te zitten.
In geval van nood lossen zij onmiddellijk een waarschuwingsschot, waarop de wacht in het geweer komt.
Het marcheeren geschiedt met militaire pas ("geweer over").
Staat de wacht, dan neemt hij de houding "op de plaats rust" aan.

11. Die inventaris was niet zo indrukwekkend: 16 oranje banden, voor de wachten waarschijnlijk om ze als zodanig te herkennen, 5 overjassen, en 4 regencapes.

Wachtrapporten

Het dictaatcahier met wachtrapporten van Strafkamp Garage West Hoogerheide vermeldt op het etiket allerlei woorden: *Reparatie, Portier, Cantine én... Zindelijk Houden!* De eerste bladzijde van het blauwe schrift begint op dinsdagavond 12 juni 1945 om 19.00 uur en loopt tot de andere dag 19.00 uur, vierentwintig uur wachtdienst dus! Onder de elke dag steeds terugkerende rubrieken *'Inventaris der wacht': In orde* en *'Byzonderheden': Geene,* wordt ook nog gevraagd naar *'Controleronden'*. Het antwoord daar komt erop neer dat de wachtcommandant twee keer per uur zijn ronde langs de wachten doet, zoals in zijn hiervoor vermelde consignes verplicht is gesteld. Zo zat de dag erop. En elke dag, op een enkele keer na, tekent de dienstdoende officier van piket, de detachementscommandant én natuurlijk als eerste de wachtcommandant zelf, voordat hij het dagrapport aan zijn genoemde meerderen voorlegt. De kampcommandant komt op 19 juni, een week nadat het cahier gegevens vermeldt, met een speciaal consigne om de puntjes op de i te zetten: *"Met ingang van morgen, Woensdag 20 Juni 1945, moet er een poortwacht staan en buiten het kamp gesurveilleerd worden (langs het prikkeldraad[12]) door minstens vier wachten, waarvan ieder een gedeelte bewaakt. In het kamp wordt gesurveilleerd door twee wachten, welke regelmatig langs de barakken loopen."* Is getekend,
Hoogerheide, 19 juni 1945

Het kamp had vijf posten die ieder een taakomschrijving en plaatsbepaling kenden:

POST 1 (kleine poort)
De wacht ziet toe dat er zich geen gedetineerden achter barak IV bevinden. Hij ziet toe, dat de gedetineerden het kamp niet verlaten, anders dan onder begeleiding. Alleen de hier gelegerde militairen en het kamppersoneel worden door hem doorgelaten.

POST 2 (wacht afrastering tusschen barak I en barak III)
De wacht ziet toe, dat zich geen burgers in de nabijheid van de afrastering ophouden. Hij let op dat de gedetineerden geen poging tot ontvluchten aanwenden.

POST 3 (wacht kruising)
De wacht ziet toe dat de gedetineerden zich niet eigendunkelijk door het kamp bewegen. Hij dient erop te letten dat de bezoekers zich rechtstreeks tot de barak van de kampleiding wenden of omgekeerd. Hij ziet toe dat onbevoegden zich niet in verbinding stellen met de gedetineerden.

POST 4 (hoofdingang)
De wacht ziet toe dat geen onbevoegden het terrein betreden of verlaten. Hij houdt de groote poort steeds gesloten; alle voertuigen laat hij stoppen alvorens deze in of uit te laten rijden en controleert wie en wat zich in de voertuigen bevindt. Gedetineerden zonder begeleiding mogen niet anders dan met schriftelijke vergunning van den Kampcommandant het kamp verlaten. Hij ziet toe dat zich geen burgers bij den hoofdingang ophouden, weg afsluiten.

POST 5 (wacht achter barak bij ingang)
De wacht ziet toe dat zich geen gedetineerden achter de barak bevinden. Hij ziet toe dat onbevoegden zich niet in de buurt van de afrastering bevinden.

12. Toen het kamp gesloten werd was er aan weerskanten van de draad 'een uitgesleten padje' van de wachtlopers.

Globaal geteld kom je al gauw tot minstens een man of veertig aan burgerbewakers en militairen die bij de bewaking elke dag, 24 uur, betrokken waren. Daarnaast natuurlijk personeel in de keuken, op de administratie, in opslagruimten, de kantine, enz. Er was dus een drukte van belang. En strenge consignes waren waarschijnlijk ook nodig! Er staan dan ook in de wachtrapporten regelmatig op- en aanmerkingen over collega's, bewakers, lichtgestrafte soldaten en korporaals, e.d. De 7de Gezagscompagnie heeft zelfs een eigen kamplied op Kamp Hoogerheide, dat globaal over de dagelijkse feiten en hun ritme verhaalt:

In't kamp te Hoogerheide, in morgengrauw gehuld,
wordt plots de ochtendstilte met gonggelui gevuld:
we rekken de armen en strekken de benen
en hollen half doez'lig ter waterplaats henen.
't Ontbijten dat moet snel gaan, de tijd is slechts beperkt,
waarvan het recruutje naar 't schijnt nog niets bemerkt:
't is haasten en rappen dan in de geled'ren,
zo is tegen zessen de kompie uit de veed'ren.
Marcherend gaat 't over naar d 'andren kant van 't draad
alwaar de troep gevang'nen te wachten alreeds staat;
wij zoeken de ploegen, de vaak reeds getelden
en leiden die mensen ter werk naar de velden.
't Gedwongen harde werken, den gevang'ne zij 't gegund,
op hen die achterblijven hebben wij 't gemunt:
wij staan om hen henen met geladen geweren,
en mocht een gaan lopen.....hij moest het eens proberen
Zo staan wij toe te kijken, terwijl de zonne daalt,
en 'schoon reeds tegen vijven, geen wagen die ons haalt;
nu lopen wij kampwaarts, de mannen van voren
en laten langs wegen een donderstem horen.
In 't kamp aangekomen, ontnomen ons die last,
word'onze lege magen op 'n lekker maal vergast;
't is stamppot of boontjes of boontjes of peenstamp.
Wat hebben wij het goed op het heidens strafkamp.
Des avonds tegen zeven, "inspectie " in't gareel!
Ten laatste dan het einde van 't dagelijks dienstig deel:
om tienen de taptoe, dus resten drie uren
waarin wij ootmoedig de stilte verduren.
Muziek: M. Bruijl Woorden: L.F.v.d. Heijde

Peuken

Elke dag zag men groepen gevangenen in het gelid afmarcheren naar hun werk onder begeleiding van bewakers met het geweer over de schouder. Dat wilde niet zeggen dat er niets mogelijk was.
Zo waren er rookverslaafde gedetineerden, die op (de openbare) weg naar hun tewerkstelling, naarstig speurden naar sigarettenpeuken. Omdat ze steeds moesten bukken om de peuken op te rapen werd het ook wel 'bukshag' genoemd. Later zouden ze van deze zorgvuldig bewaarde 'peukenshag' een sigaretje kunnen draaien en ergens stiekem oproken, hetgeen verboden was. Wachtcommandant Corn. van Rijsbergen werd van een dergelijk feit op de hoogte gesteld door de wacht G.B. van Nijnatten. Deze hoort op dinsdagavond 17 juli 1945 om kwart voor tien bij een van zijn controleronden in de gevangenenbarak 12 een gesprek tussen twee gevangenen. *Een gevangene zei: "Geef me wat vuur."* De wachten zijn naar binnen gegaan en hebben de betreffende gevangenen gefouilleerd. Daaruit bleek dat ze tabak hadden. De gevangenen zijn gestraft door cipier Brouwer. Helaas vermeldt het wachtrapport niet hoe of hoe lang.

Rapportjes uit het 'cahier'

13 juni 1945: op woensdag na het avondappèl van 10.00 uur was het rumoerig bij de 2e sectie en na verschillende malen gewaarschuwd te hebben bleek korporaal De Boer den toon aan te geven.
14 juni: omstreeks 7.30 uur werd ik, wachtcommandant Van Rijsbergen 5e sectie, geroepen door Commandant Diecherhof om mij erop attent te maken dat de wachten J. de Boer en G. Van Nijnatten bij garage twee bij elkaar aan de voorkant van het gebouw stonden te praten terwijl dat verboden is.
16 juni om13.15 uur: wachtcommandant W. Mathijsen, ook sectie 2 commandant, maakt rapport op van de soldaten J.Franken, Antonius van Merriënboer en Van Meerendonck , omdat zij het bevel weigeren de wachten af te lossen.
19 juni: tijdens de 24 uur dat J. Aertssen wachtcommandant is vermeldt hij dat hij om 9.00 uur C.E. Damen en J.B. Smulders van de 1e sectie heeft aangewezen voor bewaking van loodsen op het vliegveld. Om 12.00 uur wordt dat wederom ingetrokken, omdat er drie man nodig zijn voor begeleiding van gevangenen: A. van de Bempt, N. Oerlemans en T.H. Berkelman van de 1e sectie. Daarom worden de eerder genoemden weer gewoon in de wacht geplaatst. Aertssen vermeldt verder dat bij het overdragen van de wacht er een van de militaire overjassen is bevuild, vermoedelijk door tegen de kachel te staan.
24 juni: weer tijdens dienst van Aertssen stelt deze vast dat de straftijd van Van de Beemt om is en na het appèl van 3 uur is mogen vertrekken. Tevens meldt hij twee posten op het vliegveld te hebben geplaatst, die om 24.00 uur zijn teruggekomen op last van de Engelsen.
25 juni: Soldaat Kluitmans die op wacht stond heeft een patroon verschoten, daar hij een auto uit het kamp moest ophouden die reeds was gepasseerd. Door een schot in de lucht heeft hij de chauffeur doen stilhouden.

3 juli: 5 militaire overjassen, 2 overjassen en 4 regenjassen afgestaan aan de wacht die voor dienst de polder in gaan. Dit inmiddels weer aangevuld met 7 stuks overjassen en 3 regenjassen. En 5 oranje banden.
12 juli: Th. Saman woensdagavond onttrokken uit de wacht om overgeplaatst te worden naar Roosendaal.
18 juli: Omstreeks 10.15 uur kwam een persoon bij post 4, welke post betrokken was door P. de Krom. Bedoelde persoon bleek in contact geweest te zijn met een der gedetineerden alhier en voor wie hij een paar klompen bij zich had. Volgens zijn verklaring had hij met een van de gedetineerden afgesproken deze klompen te ruilen voor iets anders. Door De Krom P. is deze persoon ingerekend en overgegeven aan de cipier Brouwers.
22 juli: Bij controle door sergeant Manders op 23 juli 8.00 uur voormiddag bleek, dat Scheepens P. welke op wacht stond op post 2 liep te posten met z'n linkerhand in zijn broekzak terwijl verder zijn gehele houding in strijd was met de voorschriften. Ondergetekende is hierop opmerkzaam gemaakt, een kwartier later gaan controleren, waarbij hij Scheepers P. aantrof met z'n linkervoet steunend op een schraag, elleboog op zijn knie met zijn hand zijn hoofd ondersteunende. Welke houding was als boven, zeer onmilitair of een staaltje van lijdelijk verzet.
Commentaar als verdediging: "Ik stond op wacht bij een troep gevangenen en kon dus gerust op deze wijze staan!"
24 juli: Bij het aflossen der wacht om 7.00 uur, op dinsdagavond, werd door P. Verstraaten, die was geplaatst op post 2, geconstateerd dat door een dame een pakje over de versperring werd geworpen. Gedetineerde Simons raapte dit op. Melding van dit voorval werd gedaan bij Mijnh. V.d. Laan, waarna beslag kon worden gelegd op het pakje.
W.C. (= wachtcommandant) M. Machielsen
25 juli: Bij gehouden controle om ongeveer 2.10 uur was post I niet bezet; de schildwacht (Van Gent) bleek in de keuken van het kamppersoneel te zijn waar hij een kop koffie was gaan drinken.
In de kantlijn staat hier in rood geschreven de vraag van de detachementscommandant(?): "Wat doet de wacht-comdt op z'n controleronden?"

27 juli: Appèl gehouden voor gestraften om 20.30 uur en 21.30 uur. Alles aanwezig. Volgens orders in looppas. W.G. J. Aertssen.
28 juli: Ondergetekende plaatsvervangend wachtcommandant heeft van zondag 11.30 uur tot 19.00 uur de wacht overgenomen van plv. wachtcomm. De Boer.
Aantekening in rood: Gestraften-appèls.
29 juli: Hedenmiddag om 4.00 uur is er achter de barak der SS een nieuwe post bijgekomen. Deze post moet steeds bezet blijven vanaf de tijd dat **de SS'ers op Garage West vertoeven**. En weer de extra aantekening in rood geschreven: Gestraften-appèls.

1 augustus: Post 5 achter de barak van de SS wordt bij het verlaten der manschappen der SS verplaatst naar de poort bij het bureau van onze dienst. Was getekend W.C.: N.A.J.Maas
6 augustus: **Maandagavond ongeveer 8.00 uur werd Commandant Aertssen weggeroepen wegens ziekte van zijn vrouw.** Het commando van de wacht werd door mij, Machielsen M., overgenomen. Door sergeant De Braber zijn 2 oranje banden uitgereikt. 1 aan een lid van het kamppersoneel en 1 aan een ongeüniformeerde soldaat. Was get.: M. Machielsen
Opm: vier weken eerder op 8 juli 1945 werd Jo zijn tiende kind Ton geboren. Het toeval wil dat Sjaak van Poesjes, in februari 1931 geboren, misdienaar óp en buurjongen ván Garage West, en Ton, bij de firma Gebr. v. d. Bergh, jarenlang samenwerkende collega's worden.
7 augustus: 8.30 uur is de schildwacht Tak uitgelachen door de lieden van de Waffen SS.
10.40 uur is getracht om het kamp binnen te komen. Er wordt niet vermeld door wie.
Was get. : P. Vermunt
13 augustus: om 6 uur 's morgens wordt geconstateerd dat de geïnterneerde kok Joh.Quaring, geb. 28-8-'15 te Maastricht, Boschstraat 75, uit het kamp ontvlucht is. Als bijzonderheid dient in dit geval vermeld dat deze persoon te veel vrijheid van handelen had.
Door Van de Bemt is een schot gelost om twee dames onder vuur te houden die intussen in het kamp gebracht zijn.
Was get.: J. Aertssen!!
14 augustus : Tijdens controleronden heeft Buckens geschoten op een onbekend persoon die trachtte het kamp binnen te komen. Daar hij werd opgemerkt door Buckens als wacht nam hij de vlucht waarop Buckens het vuur opende.
Hedenmorgen is het licht, namelijk de lamp van sectie 5, stukgevallen. Doordat iemand zijn costuum van de draad pakte waardoor de lamp vermoedelijk los heeft gezeten. Was get.: Jac. Derven.

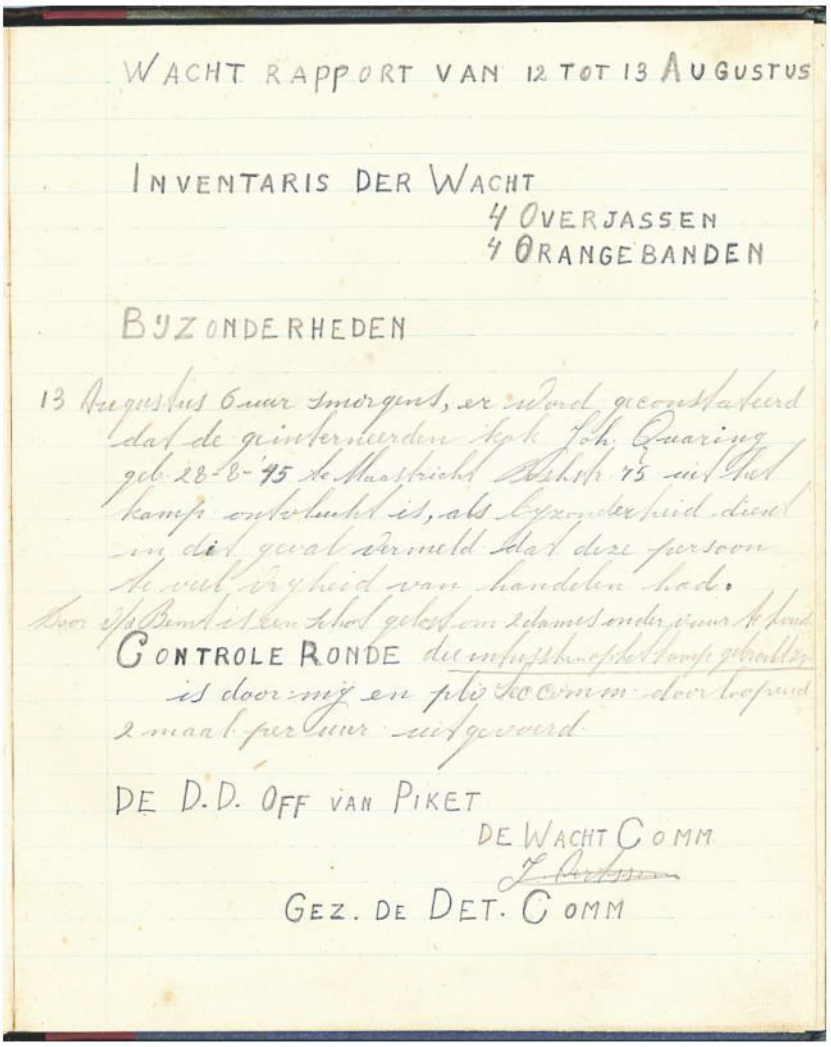
WACHT RAPPORT VAN 12 TOT 13 AUGUSTUS

INVENTARIS DER WACHT
4 OVERJASSEN
4 ORANGEBANDEN

BIJZONDERHEDEN

13 Augustus 6 uur 's morgens, er werd geconstateerd dat de geïnterneerden kok Joh. Quaring geb 28-8-'15 te Maastricht Boschstr 75 uit het kamp ontvlucht is, als bijzonderheid dient in dit geval vermeld dat deze persoon te veel vrijheid van handelen had.
Door Van de Bemt is een schot gelost om 2 dames onder vuur te houden die intussen in het kamp gebracht zijn.

CONTROLE RONDE
is door mij en plv Wacht comm. door loopend 2 maal per uur uitgevoerd

DE D.D. OFF VAN PIKET
DE WACHT COMM
J. Aertssen
GEZ. DE DET. COMM

15 augustus: De wachtpost Liebrechts heeft ongeveer 9.30 uur waargenomen dat de gaas stuk was. Onmiddellijk heeft hij de cipier Brouwer daarvan in kennis gesteld. Was get.: M.A. den Braber.
16 augustus: Na vertrek der SS-gevangenen naar hun werkobject, post 5 verplaatst als bewaking bij de gevangenen werkzaam aan de in aanbouw zijnde barak nabij post 4. Om 4.30 uur weer geplaatst op post 5. Was get.:onleesbaar.
18 augustus: Zaterdag 18 augustus is Verweijmeren niet opgekomen voor de wacht. Hiervoor is ingevallen(reserve) Buckens.
21 augustus: **DE LAATSTE WACHT WORDT DOOR ONS 1e SECTIE VERRICHT** van 21 augustus 's avonds 7.00 uur tot 22 augustus 's morgens. Was get.: **J.Aertssen.**

Wat is er nou eigenlijk gebeurd?

Jaren later vindt Jo Aertssen het door hem meegenomen schrift thuis terug: *"Na jaren dit Wachtrapport nalezende ga ik verder met enkele bijzonderheden verder te vertellen en op schrift zetten."* Was getekend, J. Aertssen.
En hij vermeldt een paar bijzonderheden in het schrift:
"Op 22 Augustus werden wij naar Breda getransporteerd, de geheele 2e Compagnie. Voor strafexercities omdat wij gezamenlijk geweigerd hadden dienst te doen in het gevangenkamp Garage West te Hoogerheide. Wij werden (de soldaten, korporaals en sergeants) op een geraffineerde manier door onze meerderen bedonderd (met voeding, rokerij, snoep, enz.). Wij dachten toen wij dat doorhadden, niets beters te doen dan werk weigeren. Maar wij kwamen bedrogen uit: elke avond na onze dagtaak strafexercitie op het binnenplein van de kloosterkazerne. Wij hebben toen ons beklag gedaan bij de dienstdoende officieren. Het Nederlandsche leger begon toen weer pas in opbouw te komen. Deze officieren hadden een open oog voor onze klachten en hebben dat doorgegeven aan Overste Arts. Deze kon het geval begrijpen. Was het er niet mee eens dat wij dienst weigerden maar schortte toch de straf op. Ongeveer 28 augustus ging de geheele 2e Compagnie naar het gevangenkamp Vught. Maar het kader, dus alle onderofficieren bleven in Breda. Daar hebben wij ongeveer twee maanden les gehad en ons moeten bekwamen om de taak die wij hadden bij de 2e Compagnie naar behoren te vervullen. (Wij waren alle oorlogsvrijwilligers). Later, dus ongeveer in October 1945 zijn wij weer bij onze Compagnie gevoegd, een ervaring rijker: dat je met werk staken in het leger niet veel verder komt."

En zoals ik het artikel begon, besluit Jo Aertssen: *"Toen wij in Hoogerheide ons werk staakten, ging er in Breda de mare dat 'ze er maar een paar tegen de muur moesten zetten en doodschieten'. Dus dat was zo de nasleep van de oorlog. Ze hebben het toch maar niet gedaan."*
Je hoort Jo Aertssen bijna letterlijk een zucht van verlichting slaken……Waarschijnlijk gaat hij na 1946 als sergeant naar Vught of Steenbergen; in ieder geval beter opgeleid in Breda. Zou hij ook misstanden hebben gezien in de tijd vóór hij een opleiding kreeg? Hij sprak er niet meer over.

Voorzichtige conclusies

Er waren in het kamp nogal wat bouwwerken. Er is sprake van barak 12, dus een uitgebreid complex, veel bewakers en veel gedetineerden van licht en zwaar kaliber….
Eén bron vermeldt, zo we zagen, dat er op een gegeven moment wel 800 gedetineerden in het kamp waren. Dat alles vereiste wel een professionele aanpak bij de bewaking. Als we de primitieve manier van rapporteren zien, én het feit dat Jo Aertssen zomaar het dictaatcahier met rapporten van de wachtcommandant mee kon nemen, kunnen we ons er wel wat bij voorstellen. Voeg daarbij de klachten, die hij bij de officieren op het bordje heeft gelegd, en het is duidelijk dat het in het kamp niet allemaal vlekkeloos verliep in dat eerste jaar. Omdat er nogal kritiek op de misstanden in de kampen in zijn alge-

meenheid naar buiten kwam ging de regering er in de loop van 1945 toe over 'kaf en koren' in de kampen te scheiden. Tegen oktober '45 kwam dan ook al het bericht dat tot vrijlating van 'lichte' gevallen zou worden overgegaan, omdat het berechten van alle gevangenen nog jaren in beslag zou nemen. Ook de kerken gingen ertoe over het vanaf de preekstoel op te nemen voor de lichte gevallen. Een en ander had tot gevolg dat in mei 1947 al meer dan 100.000 geïnterneerden de vrijheid hadden teruggekregen. Misschien speelden ook al wel de nieuwe Europese verhoudingen een rol binnen de maatschappij. De kerken waren als de dood voor de communistische ideeën. De later zo bedreigende Koude Oorlog tekende zich al enigszins af, waardoor Duitsland steeds meer al als de bondgenoot voor de toekomst werd gezien. Dat het communisme uit het oosten met Stalin wel eens heel gevaarlijk zou kunnen worden zou de aandacht volledig opeisen en het was beter zich daarop te richten dan energie te stoppen in de wraak tegen NSB'er, oud-SS'er of Duitser.

Opmerkelijk

Cosijn, kapelaan in de parochie Hoogerheide, zich verantwoordelijk voelend en wakend voor moreel verval van zijn parochianen, had wel een mening over het functioneren van het een en ander en we citeren hem letterlijk:
"Eén ding was opmerkelijk, zoals de meeste gedetineerden vertelden: dat zij niets of althans niet iets van betekenis gedaan hadden. Toch was dit zeker: dat er zware jongens bij zaten. Al vorderden de processen zeer langzaam, gelukkig kwam daar toch een einde aan. Want voor de goede geest van velen was dat leven van jonge kerels onder elkaar niet bevorderlijk voor het moraal en nog veel minder voor de gehuwden. Want altijd van de vrouw en kinderen verwijderd te zijn, bracht zijn ellende met zich. Geleidelijk aan ging de rechtspraak wat vlugger en zo kon de laatste man eind oktober 1948 het kamp verlaten."

Liquidatie

Er kon spoedig tot liquidatie van het kamp overgegaan worden. Na het vertrek vond er een algehele uitverkoop plaats. Toen werd in december 1948 de poort definitief gesloten…, naar men dacht. Om een en ander niet ten prooi aan roof en vandalisme te laten vallen werd er nog wel wat bewaking gehandhaafd. Op het moment dat de gebouwen vrijkwamen werd er direct van verschillende kanten belangstelling getoond door ondernemers en boeren om die te benutten. Zij moesten echter nog wachten tot het najaar van 1949 voor zij hun activiteiten konden gaan ontplooien.

Oproep I

Uit het 'Dictaatcahier met Wachtrapporten' in particulier bezit van de familie Aertssen, weten we wie er in het begin zoal als wachtcommandant 'dienst hebben gedraaid' op Garage West, het Kamp Hoogerheide. Het zijn, voor zover leesbaar, onder andere:
J. Aertssen, W. Mathijssen, J. van Herel, N.A.J. Maas, C. van Rijsbergen, B. Weys, J. van Keulen, Chr. de Bakker, M. Machielsen, W. Tielen, C. Mol, M. de Boer, Jac Derven, M. den Braber, Jos van……, A. J. van de Sanden, ...Vermunt.
Kent u, waarde lezer, hiervan iemand die nog leeft?
Helaas zijn de handtekeningen van de Officier van Piket en de Detachementscommandant, die beiden iedere 24 uur, na afloop van de wachtdienst, voor "gezien" moesten aftekenen, niet te ontcijferen. Opvallend is wel, dat de slordigheid en inaccuratesse op zondag 6 augustus 1945 toeslaan: er wordt door de beide genoemde meerderen niet meer getekend voor 'gezien'! Had de atoombom op Hirosjima ermee te maken?
Pas op 1 januari 2020 zullen de archiefbestanden 1479, 1731, en 1803 uit de Archiefinventaris nummer 2.09.08 openbaar worden uit het Nationaal Archief, Afdeling Justitie/ DG Bijzondere Rechtspleging, in Den Haag. Tot dan blijft het onmogelijk details en meer informatie over het kamp en haar gedetineerden te vinden.

Oproep II

Mocht iemand behoefte hebben foto's of anderszins ter beschikking te stellen, of als toenmalige bewaker of militair in dienst zijn geweest op Garage West, of een verhaal hebben dat wat toe kan voegen, dan houdt de redactie van Heemkundekring Het Zuidkwartier en de samensteller van dit verhaal zich aanbevolen.

Nog een opmerking

Het moet mij van het hart, dat ik veel medelijden heb gehad en nog heb, met diegenen die hun leven lang een stempel hebben opgedrukt gekregen voor het feit dat ze zélf of één van de ouders, soms beide, maanden, soms zelfs onschuldig, in een interneringskamp hebben gezeten. Ondergetekende weet uit betrouwbare bron hoe gemene 'verklikbrieven' met de beschuldiging 'landverrader', soms puur uit persoonlijke frustratie óver, of ruzie mét een buurman of een plaatsgenoot een hak te zetten uit jaloezie of iets dergelijks, voldoende bleek te zijn om opgepakt en voorgeleid te worden voor een 'zuiveringscommissie'. Hoewel de meesten door haar veelal direct werden vrijgesproken, kwamen enkelen, vaak ook terecht, soms echter ook niet, in een interneringskamp. Gelukkig bleken veruit de meeste geïnterneerden voor de Bijzondere Rechtbanken als lichte gevallen beschouwd te kunnen worden om direct vrij te komen. Ze hadden er dan vaak wel vele maanden voor in een kamp gezeten! Om maar niet te spreken over het leed in de enkele gevallen dat leden van de NSB, **de Nederlandse Schaak(!) Bond**, werden opgepakt en geïnterneerd.

Geen medelijden hoeft men te hebben met mensen die uit overtuiging lid van de NSB zijn geworden, zeker diegenen die nog lid werden en bleven na de inval van 1940. In haar boek 'Mussert & Co' beschrijft dr. Tessel Pollmann (1940), historica en voormalig redacteur van Vrij Nederland wat een gewiekste crimineel Anton Mussert was en dus niet 'de sukkelige burgerman die in verkeerd vaarwater terechtkwam'. Hij en zijn kornuiten stonden in alle opzichten achter de ideeën van Hitler en hielpen ze in Nederland doorvoeren. Zijn aanhangers zijn dan ook terecht in kampen opgesloten.

En Jo Aertssen?

Die is na zijn carrière van bewaker in Hoogerheide ook nog werkzaam geweest in Vught op interneringskamp Nieuw Vosseveld, later een gevangenis. "Hij wordt sergeant en is als zodanig in Steenbergen manegemeester", vertelt oudste dochter Nelly: "Ik weet nog dat ik met de bus met pa mee mocht naar zijn kosthuis bij de fam. Perdaems in Steenbergen, ik geloof een onderwijzer, waar ik mocht blijven logeren."
Nadat hij de dienst verlaten heeft gaat hij tot zijn pensioen werken bij Technovum, een ramen- en deurenfabriek in Roosendaal. Hij voedt een gezin op met tien kinderen. De klap die hij krijgt als zijn 19-jarige zoon Fons op de Rijn bij Keulen overboord slaat en omkomt laat zijn sporen wel achter. Over zijn leven als bewaker werd thuis nooit of nauwelijks gesproken. Zoon Ton meent dat zijn vader ook nog als wacht op kamp Meilust heeft gelopen.
Ook hier kunnen de bronnen in 2020 mogelijk uitsluitsel geven.

School op 'Het Kamp'

De in 1905 op de grens van de dorpen Hoogerheide en Woensdrecht gebouwde Jongensschool was in de oorlog half verwoest en moest herbouwd worden. Tijdens de voortvarend aangepakte grote verbouwing en vernieuwing rond de jaarwisseling van '48/'49 begonnen, kon men geen leerlingen gebruiken. Alle klassen werden elders ondergebracht, in het patronaat én 'Op het Kamp'.
Vier klassen trokken in het vroege voorjaar van 1949 naar het Kamp Garage West. In het ene gebouw de eerste en tweede klas en schuin aan de overkant in het andere de zesde en zevende klas. De overige klassen, de derde, vierde en vijfde, vonden onderdak in het patronaat op de Huijbergseweg. Het jaar erna, 1950, zou voor het eerst niet per 1 april de bevordering naar de volgende klas plaatsvinden, maar pas per 1 september, zoals het nu nog is. Maar toen zaten alle kinderen al met z'n allen in de nieuwe school aan de Nieuweweg, nu De Stappen. Alle kinderen hadden toen wel bijna anderhalf jaar in hetzelfde leerjaar gezeten!
Het verblijf op Garage West als school, had maar een half jaar geduurd. De kinderen hadden het ervaren als een paradijs: een enorme speelplaats met veel ruimte en vrijheid.
De gedeeltelijk met rieten matten afgezette speelplaats leek zo groot als een voetbalveld en werd als zodanig goed gebruikt. Ook de droge rietstengels uit de schutting kregen een speciale toepassing, want voorzien van 'gevonden' kroontjespennen deden ze uitstekend dienst als mes voor 'landveroverke' en 'meske pik'. De provisorisch ingerichte lokalen waren wel koud, donker en vochtig. Weinigen onder ons hebben zich toen afgevraagd hoe de honderden gedetineerden, van wiens bestaan we weinig of niets afwisten, zich vanaf mei 1945 daar tot diep in 1948 gevoeld moeten hebben.

Industrie en Nijverheid

Kort nadat de jongens en hun onderwijzers de hielen gelicht hadden op Het Kamp, maar ook al tijdens hun aanwezigheid, kwamen uit verschillende 'hoeken' ondernemers te voorschijn die 'wat' op Garage West wilden gaan exploiteren.

Er ontstond volop bedrijvigheid: de ondernemer zag wel wat in de mogelijkheden die de verschillende gebouwen te bieden hadden. Het eerste industriegebied van Hoogerheide was geboren. Terwijl alle andere activiteiten: Duitse

garage, interneringskamp, noodschool, vanaf begin jaren veertig ieder maar een paar jaar of zelfs maar een paar maanden hadden geduurd, zouden de nijverheden het tot in onze 21e eeuw volhouden.
Heel veel inwoners uit de streek hebben in de loop der jaren er hun boterham verdiend: in een zeepfabriek, bij een meubelmakerij, de Zeebo bandencentrale, MiJabro (Michielsen Jansen Brooymans, opslag en handel in landbouwproducten als uien, aardappelen, e.d.), diverse kunststoffabriekjes en plasticfabrieken, zoals NV Tosolite, Tubo Phane en Packophane, pannen van Fissler, enzovoorts.
Ook diverse bouwclubs hebben er jarenlang hun creativiteit gestalte kunnen geven in verschillende bouwkotten.↓

En tenslotte woonden er tot op het laatste moment over een reeks van jaren tientallen stellen en vrijgezellen in de barakken uit de begintijd van Garage West! ↓

Woningbouw

Toen de vraag naar woningbouw nog urgenter en actueel was, de verkrotting van de kampopstallen niet meer was tegen te gaan, en de ondernemers ophielden te bestaan of naar modernere accommodatie trokken, was dat alles tezamen aanleiding nagenoeg alles te slopen; een prachtige woonwijk kwam ervoor in de plaats: Gemeynte.♣

→ *De eerste pioniers op Gemeynte 27*

Literatuur:
1.Chris van der Heijden, *Grijs verleden, Nederland en de Tweede Wereldoorlog*, Uitgeverij Contact BV 2003
2.A.D. Belinfante, *in plaats van bijltjesdag: de geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Assen 1978
3.P. Romijn, *Snel, Streng en rechtvaardig: de afrekening met de 'foute' Nederlanders*, 2002
4.Ismee Tames en Jolande Withuis, *'Stilte' na de oorlog?*, in Historisch Nieuwsblad nr. 9, november 2010, blz. 68 t/m 75.
5.J. van Elzakker, *De Hoef in Verklaringen en vertellingen, Woensdrecht,* februari 2007
6.Kapelaan Cosijn, onuitgegeven Manuscript, ca. 1951
7. Dr. Tessel Pollmann, *Mussert & Co, de NSB-leider en zijn vertrouwelingen*, uitgeverij Boom Amsterdam, 2012.

DE GOKKERS

door Jan van Woensdrecht

Aan de tafel dicht bij de plattebuis zitten ze: Diktus Mossart, de mandenmaker, Gidus Dommel, de garnalenvisser, Nardje Kompi, de schoenlapper en Vic Bonne, de stalknecht van het Hof. Dat dateert al van jaren terug, dat is zoiets als een vast abonnement; iedere zondagavond – winter en zomer – komen ze in de Zwaan hun kaarten op tafel slagen. Het zijn geen rijke mannen, ze kunnen niet veel verteren, ze zitten de gehele avond op twee of drie pinten en de inzet is maar matig. Ze zeggen niet veel, ze kaarten of hun leven er van afhangt; ze zijn aan elkaar gewaagd. Dat is zo jaren. Ze kunnen – zo goed als iedereen – eens ziek zijn, maar dan zijn ze 's zondags toch beter, en slechts dan, wanneer sinterklaas op een zondag valt, komt hun kaartavond te vervallen, want Gidus Dommel speelt dan voor sinterklaas en hij kan de inkomsten van zijn nevenberoep niet ontberen. Ze zijn dan niet te genaken, maar ze verwijten dat Gidus niet. Eigenlijk missen ze toch nog een avond – een kaartavond – want eens per jaar gaan ze uit van de pot, die ze bijeengekaart hebben. Ha, ze hebben dan een pot van een vijfentwintig gulden. Die zondag! Daar teren ze een heel jaar op.

Ze kaarten, of hun leven er van afhangt. Teekening B. ten Hove

Het zijn zo maar simpele mannen, met hun menselijke gebreken op zwakheden, ze kunnen tegen elkaar tekeer gaan, wanneer er en kaart verkeerd gegooid wordt, dat het naar moord en doodslag lijkt – ach, dat hoor zo bij een felle kaartpartij door felle kaarters. Ze hebben daar deugd van en wanneer de garde het sluitingsuur komt aankondigen, drinken ze hun pint leeg en met glinsterende ogen staan ze op, volop tevreden en overtuigd van hun goed bestede avond. Ze kunnen die avond niet missen en elkaar niet; het is hun stimulans in het leven, en ze leven tevreden hun simpel bestaan en met lust, met moed, met zin gaan ze naar hun werk. Daar is geen stoornis in hun vredig bestaan.

Maar nu! Het is Vic Bonne, die ermee aan komt, fel, geestdriftig, hij heeft dat op het Hof opgedaan. "Kijk," zegt hij geheimzinnig, "wij gaan rijk worden mannen!"

"Rijk?" Ze zien alle drie naar Vic Bonne. Ze schuiven de kaarten ineen: "Rijk?"

Oprecht, 't zijn eerlijke, tevreden mannen, maar nu dat woord: rijk!

"Hier!" zegt Vic, en legt een pamflet op tafel, "hier staat het, hier ligt ons geluk, dat beweer ik."

"Een loterij," zegt Gidus Dommel teleurgesteld.

"Een loterij, ja," zegt Vic, "maar lees, op iedere vier loten een prijs, dat staat er."

"Neeë, dat is niets, " zegt Gidus, "een loterij is niets zekers, dat is loterij, toeval, dat is niets, mannen."

"Wat een prijzen," zucht Nardje Kompi, "een herenhuis, een paard, een koppel koeien, een auto…"

"En een lot kost één rijksdaalder. Als we vier loten nemen, moeten we een prijs winnen, dat staat er, dat is toch ook 'w gedacht, mannen. Ze zeggen dat op het Hof."

"Een rijksdaalder," zucht Diktus.

"Als we eens uit de pot …." aarzelt Nardje.

"Zwendel, bedrog," zegt Gidus, "niet doen, laten we ons goeie geld niet weggooien."

"Nee," zegt Nardje, "zie, het staat er: één op vier, dat is geen bedrog."

"Als we eens een paar koeien wonnen!" hoopt Diktus. "Het moet kunnen."

"Op iedere vier een prijs, het staat er," triomfeert Vic. "Staat het er of staat het er niet, Gidus Dommel?"

"Maar toch…." aarzelt de zwaarmoedige Gidus. Een rijksdaalder, daar moet hij tien

Sinterklaasbezoeken voor afleggen…
"Akkoord?" vraagt Vic. "Een prijs winnen we!"
"Doen," zeggen ze. Gidus schudt zijn grijs hoofd, één op de vier loten, het staat er, maar toch… Hij weet niet waar het hapert, hij durft niet de minste zijn, hij aarzelt, hij knikt.
Het windt hen op. Rijk! Het is hun kans. Zo slecht als die avond hebben ze nog nooit gekaart. Maar toch! Ze winnen een prijs! Opgewonden is Vic Bonne bij Nardje Kompi gekomen: "Meneer Kompi schiet 'we jas aan, we gaan naar de anderen."
"Wat is 't?" vraagt Nardje vol ongeduld.
"Raden!" judast Vic. Maar hij kan het niet voor zich houden: "Hier, zie, de tweede prijs, we kunnen kiezen: een auto, twee koeien, een paard, kijk het staat er! Of een zomerhuis, te bouwen waar verlangd."
"Een zomerhuis?" schreeuwt Nardje. Hij slingert zijn hamer bots over de grond, hij grijpt de twee handen. "Bedankt, Vic Bonne, ge zijn bedankt." Verder kan hij niets zeggen, hij lacht maar: "Nondeken, een zomerhuis!"
En Diktus tast met beide handen naar zijn kop. "Zeg dat ik niet droom, knijp in mijn oren, Vicske! Een koppel koeien!"
Met zijn drieën roepen ze naar Gidus bij zijn grote garnalenketel. Gidus trekt zijn voorhoofd in plooien; wat schreeuwen ze daar allemaal naar hem, een zomerhuis, een auto?
"Een auto, mannen, daar hebben we niets aan. Als het nog een boot was." Dieë sikkeneurige Gidus. "Rijk zijn we, meneer Dommel, zie hier," juicht Vic met zijn papier. "Een auto, net als de grote lui!"
"Komt er in," zegt Gidus. Hij vergeet zijn garnalen, wat deert het, nu ze toch rijk zijn? Over de tafel hangen ze, spellen en schreeuwen de wonderlijke woorden van hun groot geluk.
"Ja!" zucht Gidus, en hij staart in de verte, hij ziet visioenen. "Een paard, het moet een wit paard zijn, mannen; met sinterklaas een eigen paard….."
"Een paard? Voor zo één enkele dag? We laten een zomerhuis zetten, midden in de bossen, net als die meneer uit Den Haag! Kijk, mannen…."
Nardje zit op de tafel en wijst en zwaait.
"Neeë," zegt Diktus Mossart, "dat is onnut, ik zeg een koppel koeien, melk, boter! Ik doe mijn geit weg, morgen. Waarom lachte gij, Vic Bonne?"
"Ja, ik lach," lacht Vic Bonne. "Wat is er schoner, voornamer dan een auto?"
"Ik wens een paard, een wit paard," zegt Gidus beslist. Maar Diktus Mossart heeft volgens zijn gedacht, heel zijn leven verlangd naar een koppel koeien. En Nardje, ach, hij heeft eens een paar schoenen gebracht in het zomerhuis van die meneer uit Den Haag…. Zie, dat te beleen, een eigen zomerhuis! "Gij," wijst hij nijdig naar Vic Bonne, "gij, die nauwelijks de auto van het Hof moogt schoonmaken, ja gij, ik begrijp dat wel." Hij verslikt zich van nijd. "Opschepperij, zeg ik."
"Een paard!" roept Gidus.
"Die koeien!" dreigt Diktus.

Ach, hoe gaat het wanneer 'flinke' mensen op hun stuk blijven staan? Moet Nardje Kompi met zijn blauw oog toegeven? Nooit! Moet Diktus Mossart met zijn bepleisterd gelaat afstand doen van zijn koppel koeien? Nooit! En Gidus Dommel – al loopt hij nu mank – moet hij zijn schoon wit paard opgeven? Nooit! En Vic Bonne – hij voelt aan zijn ingekort oor – amai, heeft hij geen rechten? Moet hij zwichten? Nooit! Nooit! Ach, waar is Salomo?
Ze komen niet meer in de Zwaan, al houdt Faan Voets die tafel voor hen open. Ze zijn 's zondagsavonds lastiger dan ooit, maar waarom zouden ze toegeven? Waarom de mindere zijn? Liever bersten dan buiten. Ja toch? Ach, waar is Salomo?

De eerste tijd ging dat goed, door hun gramschap, hun nijd, ze hielden koppig vol, maandenlang, een jaar. Ieder denkt aan zijn auto, de koeien, het zomerhuis, het paard.
Na een jaar is dat nog niet over. Maar het is zo moeilijk een gewoonte te bevechten. Hun koppigheid wankelt toch en het is niet toevallig, dat ze van tijd tot tijd bij Faan Voets komen. Nee, ze zitten niet bij de plattebuis, ze zitten aan tafel van elkaar af, de mannen van de kapitale prijs, in hevig verlangen naar de kaarten.
Gidus Dommel aarzelt, hij staart naar dat halve oor van Vic Bonne. "We konden eens praten?" zegt hij voorzichtig. Ze schuiven bijeen, nu het eerste verlossende woord gevallen is ja, ze kunnen allicht eens praten. "Wat mij betreft, we moesten maar verkopen." Och ja, verkopen! "We gaan morgen naar Doeveren, we komen met goed geld terug."
"We gaan nóg rijk worden, mannen!" roept Vic Bonne. Ze zien elkaar aan. "Schenk in, Faan Voets!" En wat een jaar lang hun leven heeft verzuurd, wordt in één moment beslist. Zo is het goed, zo is het in orde! In orde, jawel!
Met zijn vieren zijn ze gegaan. Vic Bonne weet het kantoor zo ten naaste bij. Er was niemand. Er hing alleen maar een papier voor: Prijzen, niet binnen en jaar afgehaald, vervallen aan de Maatschappij……♣

Ingezonden brief

als reactie op
Zegwijzen in het Zuidkwartier.

Kapellen 10/4/2012

Aan de Heemkundekring

Hiermee wil ik alle medewerkers van de werkgroep dialecten van harte gelukwensen met de prestatie die zij geleverd hebben i.v.m. *Zegswijzen in het Zuidkwartier*.

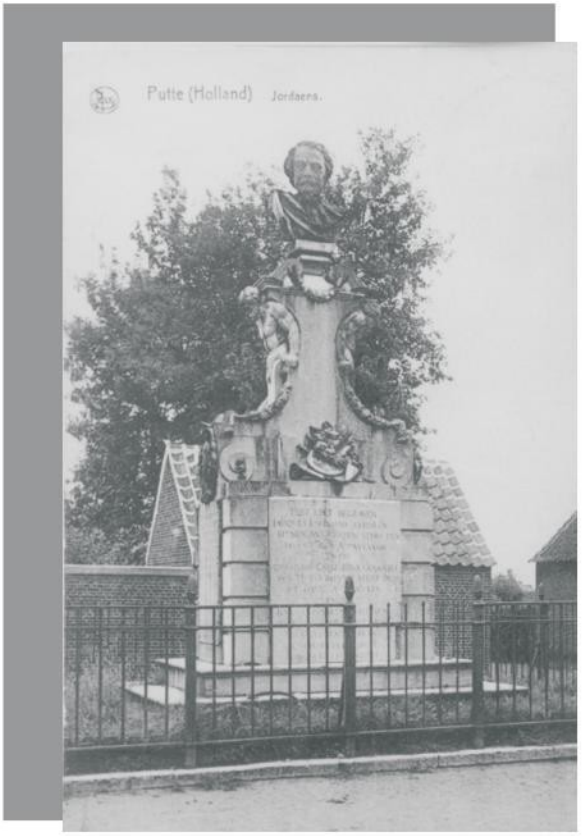

Mijn grootvader Petrus, Louis van Hoydonck zag het levenslicht in 1869 in het Jordaensstraatje. Hij heeft het protestants kerkhof en het vervallen protestants kerkje weten afbreken en opruimen. Hij heeft ook het grafmonument van Jacob Jordaens, zijn echtgenote en zijn dochter weten plaatsen.
Zijn vader, mijn overgrootvader, heeft als schrijnwerker meegewerkt aan de opbouw van de nu vernielde kerk.
Alleen de toren staat er nog. Deze overgrootvader Petrus Franciscus zag het levenslicht in Putte Ertbrand. Mijn grootvaders moeder werd geboren in Putte Stabroek. Dit is drie maal een andere Putte, dat ooit in verre tijden één parochie vormde, vandaar dezelfde patroonheilige Sint Dionysius.
Met Putte kermis is er maar één Putte.
Tot 1950 ongeveer bestond er maar één Puts dialect en waren de meeste families verwant aan weerszijden van de landsgrens.
In jullie prachtig verzorgd drukwerk vond ik vele uitdrukkingen terug die mijn grootvader gebruikte. Het eerste wat ik opzocht was de uitdrukking Emmeke raak men gatje ni?? En ja hoor, het staat erin, zoals vele andere gezegden die mijn grootvader gebruikte.
Hij deed zijn legerdienst in Nederland (mocht ook in België) in het Markiezenhof; als kazerne in Bergen op Zoom. Hij huwde een meisje uit Kapellen en vestigde zich er als bakker. In de woning van mijn grootouders werd ik 86 jaar geleden geboren.
Mijn grootvader ging ieder jaar, zoals velen, naar Putte kermis om vrienden en kennissen op te zoeken. Als jongeling en later ging ik met hem op stap. Hij is Putte nooit vergeten.

De tekst geschreven door Jan Luysterburg beaam ik volkomen. Het dialect is een levende taal, het A.B.N. is een hulpmiddel maar leeft niet. Als wij A.B.N. spreken moet iedereen horen uit welke streek wij komen. Het A.B.N. vermoordt de lokale woorden uit iedere streek en betekent een grote verarming van onze taal. Het zijn niet de woorden met of zonder streppekes die de rijkdom van onze taal uitmaken.
Woorden als koont, stront en kloote passen in een levende taal. Toen ik mijn laatste jaar middelbare school in Antwerpen volgde lazen wij 'Adam in ballingschap' van Vondel. Ik ben de tekst volledig vergeten, maar volgende zinnen ken ik nog: 'De hemelklooten straalden hun spaarzaam licht over dien duisteren aardkloot.' Leve Vondel.
Wanneer wij met iemands auto mogen meerijden horen wij regelmatig vocale ontladingen zoals stomme kloot, onnozele kloot, enz. In Vondels tijd betekende kloot een rond voorwerp.
Een ander voorbeeld uit de tijd van deze dichter is het volgende: Deze rozen stinken heerlijk. Tot mijn grote voldoening vond ik uitdrukkingen terug met woorden als juin en patat. De inwoners van onze stad Aalst heten ajuinen. Het woord patat is afgeleid van het Indiaanse woord potato uit de streek van herkomst. Denk ook aan het Engels Potatoes.
Er zijn nog een hele reeks Vlaamse woorden die niet helemaal A.B.N. zijn, maar die ik blijf gebruiken omdat zij bij mijn streektaal behoren. Met mijn slecht karakter bestel ik in Amsterdam graag appelsiensap. Dan slaan de ogen van kelner of dienster op tilt. Maar als ik 'zuu d'orans' bestel gaat er bij hen een licht op.
Wijlen Toon Hermans heeft een liedje gemaakt met als titel 'Sien, je bent mijn oogappel Sien'. Het grappige hiervan zal de noorderlingen wel ontgaan zijn.
In deze zin kan ik nog een tijdje voortgaan. Mijn grootvader kende het middel om vlug rijk te worden, nl. 'Osse schooie'.
Na jullie dubbele succesvolle prestatie heb ik nog een idee. Ik betreur het dat in Putte plaats- of straatnamen kunnen verdwijnen, bvb. De Huzarenberg, waarvoor iemand de nieuwe naam Trappekesberg uitgevonden heeft.
De Leempad kreeg twee namen. Op Stabroek A.C.Swinnenstraat en op Putte de Canadalaan. Het Rusland is een bijna vergeten plaatsnaam. Hij herinnert aan het mattenvlechten voor 1914.

Papier is op.
Hartelijke groeten,

P.L.Verpraet,
(rustend apotheker)
van het Zuidkwartier
Reigerslei 8
2950 Kapellen
(Antwerpen)

INFORMATIE VOOR DE LEZER

"Tijding" is het periodiek van de heemkundekring "Het Zuidkwartier" en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:
De heer J.Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht - tel. 0164 67 28 54 Tevens zijn losse nummers van "Tijding" bij hem verkrijgbaar.
De normale afleveringen kosten € 4,00 per stuk (van het lopende jaar € 7,00) Speciale uitgaven en dubbeltijdingen kosten € 5,00 per stuk.
Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2011: € 20,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 7,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 9,00.
Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer 276.04.67 ten name van penningmeester Heemkundekring "Het Zuidkwartier", KLM Laan 6, 4631 JW Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit "Tijding" van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring "Het Zuidkwartier" aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Rosskamp
Druk: Marwa Print & Copy, Nieuwstraat 108, B2910 Essen

BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

Voorzitter:
de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
Matthias Wolffstraat 10, 4631 KD Hoogerheide
Vice-voorzitter:
de heer C. van Beeck, tel. 0164 60 38 04
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte
Secretaris:
mevr. E. Cleeren
Sint Dionyssiusstraat 22, 4645 HK Putte
tel. 0164 60 67 58
Penningmeester:
mevr. E. Klaassen
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
tel. 0164 61 31 70

Websitebeheerder:
de heer A.M. Prop
Hugo de Grootstraat 5, 4631 GJ Hoogerheide
tel. 0164 61 05 23

Bestuursleden:
de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

mevrouw L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

de heer H. Roelands, tel. 0164 61 20 70
Van der Meulenplein 6, 4631 CZ Hoogerheide

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN
www.hkk-zuidkwartier.nl

Distributie / Redactieraad: kopij inleveren bij
de heer J. Halters, tel. 0164 67 28 54
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht
Archeologie:
mevrouw L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

Documentatie:
de heer C. van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Pr. Clausstraat 3, 4631 LZ Hoogerheide
Fotografie:
de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide

Genealogie:
de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte
Kruidentuin:
de heer P. de Dooij, tel. 0164 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

't Kwartier:
de heer J. Wils, tel. 0164 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide
Museum:
mevrouw F.Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40, 4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63

Oude handwerktechnieken:
mevr. B. Brokken, Van Weerden Poelmanlaan 11
4631 JZ Hoogerheide, tel. 0164 61 28 62
Oude talen, gezegden, spreuken enz.:
de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide

Toponymie: ad hoc

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historiekaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

S graven
Euersdyck
Bisclinge
Sluijs
Cruynghe
LAENT
Sluijs
Viningben
Oydekenskere
DEN BROWWER
Ouse Vrauwe poelder
Grawege
Worde
Valkenisse
PARS
Bakendorp
Barlande
Stiwesant
DEN
Riet lant
Hier Woordt de Vloet Bevoechten van eenige H. Sta'Sch
HOONT
De wach
Ooßenneße
Heyrsdyck
Nieu Lans Polder
Zaute Polder
Maria Poldre
Zandenhoff
Houteneße
Campen
Platten
Heyrsdyck
Aendyck
Auetoet
Speelmans Polder
Poelder van Namen
Bou
Ravers berch
deloos
Oots Voegel
West Voegel
Fort Roou
S Pauwels
Zantberge
Lams weerde
HVLS TER
Ver drone
groeuwe Landt
Poult Vliet
S Den
AMBA
Rape
Dullart
CHT
HVLST
Sant berch
Moer Vaert
Redoet
Beoostenblyde
Nassou
Spinola
De cleynge
Absdale
S Ians stene
Steenschen dyck
Duuecot
Foert
Voer houte
La Paema
S. Gilles
Sluijs
Steken
Twee Brabansche